

Τα Δεκεμβριανά του 1944: Ποιοι τα θέλησαν; Ποιοι τα σχεδίασαν ή ελπίσανε και προσδοκούσαν κέρδη από την αιματοχυσία που άρχισε στις 3 του Δεκέμβρη 1944;

του Φ. Κ. Βώρου, Ph. D., Επίτιμου
Συμβούλου του Παιδαγωγικού Ινστιτούτου

Αναγκαίο Προοίμιο για επιστημονική ενασχόληση με επίμαχα θέματα Ιστορίας (σπουδή και κατανόηση, ερμηνεία, αξιολόγηση,...)

Όταν επιχειρεί κάποιος να παρουσιάσει ένα θέμα ιστορικό ιδιαίτερα επίμαχο, νιώθει ιδιαίτερα την ανάγκη να προετοιμάζεται, για να είναι όσο μπορεί πιο αντικειμενικός μελετητής, ερμηνευτής, κριτής, αφηγητής του όλου ιστορικού θέματος που τον απασχολεί και των επιμέρους περιστατικών / στιγμών που συνθέτουν το όλο. Και για κάθε λεπτομέρεια επιθυμεί να τεκμηριώνει με τρόπο πειστικό αυτά που αφηγείται. Και αισθάνεται χρέος να θυμηθεί σεβαστούς προδρόμους της ιστοριογραφίας, που υπήρξαν γι' αυτόν δάσκαλοι σεβαστοί για ποικίλα προβλήματα του ιστορικού λόγου:

- Αναζήτηση της ιστορικής αλήθειας,
- Αξιολόγηση της ιστορικής παιδείας,
- Σεβασμό για το ιστορικό ήθος,
- Δεοντολογία της ιστορικής αφήγησης.

Και νομίζω ότι ο πιο πειστικός τρόπος, για να ενημερώσει κάποιος και τους αναγνώστες του για όλη αυτή την προβληματική, είναι να ονομάσει κάποιους δασκάλους της ιστοριογραφίας, που ιδιαίτερα επηρέασαν ή επηρεάζουν τη σκέψη του μελετητή της Ιστορίας, για να κάνει όσο μπορεί πιο καλά τη δουλειά του.

Με αυτό το νόημα καταγράψω βασικούς ευεργέτες, που αισθάνομαι ζωντανή την παρουσία τους, όταν επιχειρώ να προσεγγίσω και να αφηγηθώ κάποιο ιδιαίτερα επίμαχο ζήτημα. Θυμάμαι, λοιπόν και θυμίζω: ♦ά' Ο **Θουκυδίδης** (460 - περί το 395 π.Χ.), που αφηγήθηκε τον Πελοποννησιακό Πόλεμο (όσο μέρος του πρόλαβε, από το 431 π.Χ. ως το 411 π.Χ.), ερευνώντας τα γεγονότα για να τα αφηγηθεί σημείωσε: «*Χαλεπόν ευρείν την αλήθειαν, (διότι) οι παρόντες τοις έργοις εκάστοις ου τα αυτά περί των αυτών έλεγον, αλλ' ως εκατέρων τις ευνοίας ή μνήμης έχοι*»¹ (= είναι δύσκολο να βρίσκει κανείς την **αλήθεια**², γιατί εκείνοι που ήταν παρόντες σε κάποιο περιστατικό, οι αυτόπτες μάρτυρες, όταν τους ρωτούσα τι είδαν, τι άκουσαν, έδιναν διαφορετική την εικόνα, ενώ είχαν δει και ακούσει τα ίδια περιστατικά. Καθένας έλεγε την αφήγησή του ανά-

¹ Θουκυδίδης, **Ευγγραφή** (Συγγραφή), Α' 20-22.

² Για το δύσβατο αλλά αφυπνιστικό αυτό πεδίο θυμίζω ένα άρθρο: «Για το νόημα του όρου Αλήθεια» Περιοδικό «**Φιλοσοφείν**», τχ. 2, σσ. 27 κ.π. και www.voros.gr

λογα με το ποιους ευνοούσε από τους δράστες των γεγονότων και ανάλογα με το τι θυμόταν).

♦β΄ Αιώνας αργότερα ο **Πολύβιος** (περ. 200-120 π.Χ.) έγραψε κάποιες σκέψεις αξιομνημόνευτες ως αρχές αντικειμενικότητας στη συγγραφή Ιστορίας:

«Ιστορίας, εάν τις αφέλη το διατί και πώς και τίνος χάριν επράχθη το πραχθέν, λόγοι κενοί το λειπόμενον» (= αν αφαιρέσει κάποιος από την ιστορία τα ερευνητικά ερωτήματα: γιατί έγινε αυτό, πώς πραγματοποιήθηκε, για εξυπηρέτηση ποιας ανάγκης, τα υπόλοιπα είναι λόγια κενά).

«Εξ ιστορίας αναιρεθείσης της αληθείας το καταλειπόμενον αυτής ανωφελές γίνεταί διήγημα» (=αν από την ιστορία αφαιρέσουμε την αλήθεια, ό,τι απομένει είναι διήγηση ανωφελής).

«Φιλόφιλον δει είναι τον αγαθόν άνδρα και φιλόπατριν και συμμισείν τοις φίλοις τους εχθρούς και συναγαπάν τους φίλους· ...εάν δε το της ιστορίας ήθος αναλαμβάνη τις επιλαθέσθαι χρη πάντων των τοιούτων» (= ο αγαθός άνδρας πρέπει να αγαπά τους φίλους του και την πατρίδα του και μαζί με τους φίλους του να μισεί τους εχθρούς και να αγαπά τους φίλους... Εάν όμως αναλάβει κάποιος την ευθύνη να γράψει ιστορία με ήθος, οφείλει να λησμονήσει τέτοιες συνήθειες – συμπάθειας για τούτους-, αντιπάθειας για τους άλλους. Και τότε μπορεί να γράψει και επαίνους για τους εχθρούς του και κριτική [ψόγους] για τους φίλους του, αν οι πράξεις τους αυτό αξίζουν)³.

Και κάτι για τη μορφωτική αξία της Ιστορίας, μια γοητευτική αξιολόγηση: *«Καλλίστην παιδείαν ηγητέον την εκ της πραγματικής (της αληθινής) ιστορίας περιγιγνομένην εμπειρίαν. Μόνη γαρ αύτη χωρίς κινδύνου από παντός καιρού και περιστάσεως κριτάς αληθινούς αποτελεί του βελτίονος»*⁴, (=οφείλουμε να θεωρούμε ότι η καλύτερη παιδεία που μπορεί να αποκτήσει ο άνθρωπος είναι η εμπειρία που αποκομίζει από τη μελέτη της αληθινής ιστορίας, γιατί αυτή μόνη –χωρίς τον κίνδυνο να νοθευτεί από οποιοσδήποτε περιστάσεις- προσφέρει τα πιο σωστά κριτήρια για καλύτερη πορεία στο μέλλον).

♦γ΄. Μερικούς αιώνες αργότερα ο **Λουκιανός** (120 μ.Χ- μετά το 180 μ.Χ.) έγραψε ειδική συγγραφή περί αρχών της ιστοριογραφίας με τον τίτλο: **Πώς δει ιστορίαν ξυγγράφειν**. Και στην §41 προς το τέλος γράφει για το συγγραφέα: να αφηγείται *«...ου λογιζόμενος τι δόξει τάδε ή τάδε αλλά τι πέπρακται λέγων»* (= χωρίς να λογαριάζει πώς θα το νιώσει, θα το κρίνει ο τάδε και ο τάδε, αλλά λέγοντας αυτά ακριβώς που έγιναν).

♦δ΄ Στους καιρούς μας ένας κορυφαίος ιστορικός, ο Γερμανός **Leopold von Ranke**, τόνισε την ανάγκη – υποχρέωση του ιστορικού, όταν επιχειρεί να αφηγηθεί κάποιο ιστορικό περιστατικό, να γράφει **πώς ακριβώς**

³ Πολύβιος, **Ιστορία**, Α΄14.4-5.

⁴ Αυτό το απόσπασμα ο Σπ. Τρικούπης αξιοποίησε ως αρχή της ιστοριογραφικής δεοντολογίας (προμετωπίδα) στη γνωστή συγγραφή του: **Ιστορία της Ελληνικής Επανάστασεως**.

έγινε αυτό (Wie es eigentlich gewesen war). Νομίζω ότι αυτή η επιγραμματική διατύπωση συνοψίζει απόψεις Πολύβιου – Λουκιανού, χωρίς αυτό να σημαίνει ότι αντιγράφει από αυτούς, αλλά ότι στοχάστηκε την ιστορική αφήγηση όπως και εκείνοι.

♦ε'. Πρόσφατα η **Margaret MackMilan** έδωσε με τόλμη δείγματα παραποίησης της Ιστορίας από ερευνητές ή μάλλον από τις εξουσίες που θέλουν να εκμεταλλευτούν την ιστορική αφήγηση για τους λόγους τους. Ο τίτλος του βιβλίου της είναι σαφέστατος: **Uses and Abuses of History** (=Η χρήση και κατάχρηση της Ιστορίας).

Λογουχάρη (αφηγούμαι από ποικίλες άλλες πηγές): οι αποικιοκράτες των τελευταίων αιώνων αφηγήθηκαν ποιες ευεργεσίες έκαναν για τα θύματά τους στις αποικίες (ο λευκός άνθρωπος από την Ευρώπη φώτισε πολιτιστικά τους λαούς των αποικιών)!

Ένας αμερικανός Πρόεδρος των ΗΠΑ (προς τα τέλη του 19^{ου} αι.) είχε μήνυμα από το θεό να μεταδώσει στις Φιλιππίνες το Χριστιανισμό. Και έγιναν οι Φιλιππίνες αποικία των ΗΠΑ!!

Η Βρετανία το 1878 μ.Χ. πρόσφερε κάποια εκδούλευση διπλωματική στην Οθωμανική Αυτοκρατορία και παράλληλα με **μυστική συμφωνία** μίσθωσε με 92.000 λίρες το χρόνο την Κύπρο και αργότερα (αρχές του 20^{ου} αι.) αποφάσισε να «προβιβάσει» την Κύπρο σε βρετανική αποικία και το 1953-54, για να δυσχεράνει την επίλυση του Κυπριακού θέματος, επικαλέστηκε τα δικαιώματα της Τουρκίας να έχει λόγο για το νησί που είχε πουλήσει και οδήγησε σε μια απίστευτη τραγωδία (ως προς το μήκος του χρόνου και το βάθος του πόνου) από το 1955 ως σήμερα....

Και ένα αναγκαίο προοίμιο, ειδικά για αναγνώστριες και αναγνώστες της νεότερης (μεταπολεμικής) γενιάς, που δεν έχουν επαρκή ενημέρωση για την περίοδο μεγαλείου και οδύνης (1940-1949).

Είναι ένα από τα πιο συζητημένα και για πολλούς ανερμήνευτο ζήτημα της πρόσφατης πολιτικής Ιστορίας μας το ποιο ήθελαν και για ποιο σκοπό μεθόδευσαν τη σύγκρουση που άρχισε στις 3 του Δεκέμβρη 1944. Επομένως, είναι ανάγκη για τους νεότερους να διευκρινίσουμε και για τους ωριμότερους να θυμίσουμε **ποια είναι τα γεγονότα του Δεκέμβρη 1944, που κυφορούνταν, βέβαια, πολύ πριν.**

Όταν άρχισε για τη χώρα μας (στα πλαίσια του Β' Παγκοσμίου Πολέμου, 1939-45) η Κατοχή από Γερμανούς - Βουλγάρους – Ιταλούς (από Απρίλιο 1941 ως Νοέμβριο 1944), διαμορφώθηκαν σύντομα διάφορες αντιστασιακές οργανώσεις: **ΠΕΑΝ** (Πανελλήνια Ένωση Αγωνιζόμενων Νέων), **ΕΑΜ** (Εθνικό Απελευθερωτικό Μέτωπο), **ΕΛΕΣ** (Εθνικός Δημοκρατικός Ελληνικός Σύνδεσμος), **ΕΚΚΑ** (Εθνική και Κοινωνική Απελευθέρωση)... Από αυτές:

♦α'. Η πρώτη (η ΠΕΑΝ) οργάνωσε το Σεπτέμβριο του 1942 μια πολύ τολμηρή και σε αποτελέσματα πολύ εντυπωσιακή ανατίναξη εις βάρος

των Γερμανόφιλων της Αθήνας (της οργάνωσης Ε.Σ.Π.Ο. στο κέντρο της Αθήνας). Κάποια προδοσία οδήγησε τους Γερμανούς σε σύλληψη των πρωτεργατών αυτής της αντιστασιακής πράξης και εξόντωσή τους.

♦β'. Οι επόμενες δυο (το ΕΑΜ και ο ΕΔΕΣ) οργάνωσαν συστηματικά αντιστασιακές δυνάμεις, το ΕΑΜ σε όλη σχεδόν την επικράτεια και ο ΕΔΕΣ κυρίως στην Ήπειρο. Και έδρασαν κατά των κατακτητών, κυριότατα των Γερμανών, από το 1942 ως την ώρα της αποχώρησης των κατακτητών, τον Οκτώβρη – Νοέμβρη του 1944.

♦γ'. Η τελευταία οργάνωση, η ΕΚΚΑ, υπό την ηγεσία του συνταγματάρχη **Ψαρρού**, έδρασε στην κεντρική Στερεά Ελλάδα ως τον Απρίλη του 1944, αλλά διαλύθηκε τότε μετά από προστριβές με ένοπλες ομάδες του ΕΛΑΣ (που ήταν η ένοπλη έκφραση του ΕΑΜ).

Δεν έχουμε πρόθεση να γράψουμε εδώ αναλυτικά για την ένοπλη αντιστασιακή δράση των δυο μεγάλων αντιστασιακών οργανώσεων (ΕΑΜ/ΕΛΑΣ και ΕΔΕΣ), γιατί άλλος είναι ο στόχος μας με τούτο το άρθρο (όπως φαίνεται και στον τίτλο του). Περιορίζομαι σε ένα μόνο γεγονός: τη νύχτα της 25/26 Νοέμβρη του 1942 ενωμένες δυνάμεις των δυο αυτών αντιστασιακών οργανώσεων (περί τους 120 άνδρες του ΕΛΑΣ και περί τους 60 του ΕΔΕΣ) και μια ομάδα Βρετανών με εκρηκτικές ύλες ανατίναξαν τη γέφυρα του Γοργοπόταμου (σε μικρή απόσταση νοτιοδυτικά της Λαμίας). Σκοπός τους ήταν να διακόψουν έτσι τη σιδηροδρομική γραμμή Θεσσαλονίκης - Αθήνας και να δυσκολέψουν την προώθηση στρατιωτικού προσωπικού και πολεμικού υλικού προς τη Νότια Ελλάδα, από όπου Γερμανοί στρατιώτες και στρατιωτικό υλικό προωθούνταν στη Β. Αφρική, όπου ο Ρόμελ πολεμούσε εναντίον των Άγγλων και άλλων συμμαχικών δυνάμεων (...Ελλήνων και Ελληνοκυπρίων εθελοντών)⁵.

Η συνεργασία αυτή των οργανώσεων ΕΑΜ, ΕΛΑΣ και ΕΔΕΣ διατάραχτηκε κατά το 1943 και εξελίχτηκε σε ανοιχτή σύγκρουση το 1944 (Δεκέμβρη).

Τώρα ας ξαναδούμε τον τίτλο του άρθρου: **Τα Δεκεμβριανά του 1944: Ποιοι τα θέλησαν; Ποιοι τα σχεδίασαν ή ελπίσανε και προσδοκούσαν κέρδη από την αιματοχυσία που άρχισε στις 3 του Δεκέμβρη 1944;**

Θα επιχειρήσουμε μια απάντηση με βάση όχι τους ισχυρισμούς, αλλά τα τεκμήρια, όσα έχουν αποκαλυφθεί⁶ και κρίνονται αξιόπιστα ή, μάλλον, όσα γνωρίζουμε ως αξιόπιστα. Και θα κρίνετε σεις αν είναι **πράγματι αξιόπιστα**.

Το ότι στην Εθνική Αντίσταση πρωτοστάτησε το εαμικό κίνημα (αριστεροί και φιλελεύθεροι προοδευτικοί) είναι γνωστό και νομίζω απο-

⁵ Κορνήλιου Χατζηκώστα, **Το ΟΧΙ της Κύπρου το 1940** (Power Publishing, Λευκωσία).

⁶ Όσα βέβαια γνωρίζει ο υπογράφων το κείμενο τούτο.

δεκτό. Οι μεταξικοί και βασιλόφρονες απουσίασαν και ακολούθησαν την πολιτική του «wait and see» (περιμένετε και βλέπουμε)⁷, με το σκεπτικό ότι, αν ενοχλούσαν τους Γερμανούς, θα είχαν αντεκδικήσεις με πολλαπλάσια θύματα (λογικό ή παράλογο, δεν το αξιολογώ, ας το κρίνει ο αναγνώστης).

Όμως, όσο φούντωνε το εαμικό κίνημα και γυμναζόταν με τον αντιστασιακό αγώνα και αποκτούσε οπλισμό από τις αντίπαλες κατοχικές δυνάμεις που εξουδετέρωνε, άρχισε να ανησυχεί η άλλη παράταξη, ιδιαίτερα από το 1943 και πολύ περισσότερο από τη στιγμή που οι εαμικοί συγκρότησαν την **Πολιτική Επιτροπή Εθνικής Απελευθέρωσης**, (ΠΕ-ΕΑ), στις 10 του Μάρτη 1944. Η άλλη πλευρά, με κύρια έκφραση τη «νόμιμη» Ελληνική Κυβέρνηση, τη γνωστή ως Κυβέρνηση της Εξορίας, στο Κάιρο - όπου και η έδρα του βρετανικού Στρατηγείου Μέσης Ανατολής (ΣΜΑ.) - αποφάσισε να καλέσει σε Συνέδριο εκπροσώπους των πολιτικών δυνάμεων στο Λίβανο (Απρίλη – Μάη 1944), όπου και απέσπασε τη συναίνεση για συγκρότηση **Κυβέρνησης Εθνικής Ενότητας**. Εκεί εκδηλώθηκε πρώτη φορά η **υποχωρητικότητα** των εκπροσώπων της εαμικής ΠΕΕΑ, που δέχτηκαν να υπογράψουν και κείμενο αποδοκιμασίας των στρατιωτών / ναυτών και των αξιωματικών τους, που είχαν πραγματοποιήσει Κίνημα στην περιοχή Αλεξάνδρειας - Καΐρου από 30 του Μάρτη 1944 με εμφανή έκφραση της συμπάθειάς τους ή εκτίμησής τους για την ΠΕΕΑ, για το Εαμικό Αντιστασιακό Μέτωπο.

Στους μήνες που ακολούθησαν η εαμική πλευρά έδειχνε ενδοιασμούς και αναβλητικότητα στο ζήτημα αποστολής εκπροσώπων για την Κυβέρνηση Εθνικής Ενότητας με Πρωθυπουργό τον Γεώργιο Παπανδρέου, **έκδηλα ευνοούμενον της βρετανικής Εξωτερικής επεμβατικής Διπλωματίας**. Αρχές του Σεπτεμβρίου του 1944 αποφάσισαν τελικά να στείλουν εκπροσώπους για τις 5-6 υπουργικές θέσεις (Αλέξ. Σβώλο, καθηγητή του Συνταγματικού Δικαίου, Μιλτιάδη Πορφυρογέννη, Άγγελο Αγγελόπουλο, Γιάννη Ζέβγο κ.ά.). Σχετικό μήνυμα είχαν στείλει νωρίτερα (περισσότερο από ένα μήνα).

Ανεξάρτητα από τα κίνητρα που οδήγησαν τους Εαμικούς σε αυτή την απόφαση⁸ το γεγονός είναι ότι έκαναν τη δεύτερη αυτή πράξη έκδη-

⁷ Αυτό έχει γράψει ο Christ. Woodhouse στο βιβλίο του: **Το Μήλον της Έριδος** (με αναφορά στην Εθνική Αντίσταση των Ελλήνων).

⁸ Πολλοί μελετητές θεωρούν ότι η υποχωρητικότητα αυτή οφειλόταν σε εκδηλωμένη συμβουλή από τη σοβιετική ηγεσία (: «ανάγκη να συνεργαστείτε» με την Κυβέρνηση Εθνικής Ενότητας). Αυτή η συμβουλή δόθηκε στον Π. Ρούσο, όταν επισκέφτηκε τη σοβιετική Πρεσβεία στο Κάιρο. Κάτι ανάλογο αφηγείται ο Άγγελος Αγγελόπουλος (στο βιβλίο του **Από την Αντίσταση στον Εμφύλιο**, σ. 86). Τέτοια συμβουλή θεωρείται ότι έφερε η σοβιετική αποστολή με επικεφαλής το συνταγματάρχη **Γκρέγκορι Ποπόφ**, που έφτασε στην ΠΕΕΑ (στην Ορεινή Ελλάδα) τέλη Ιουλίου 1944. Πολύ ενδιαφέρουσα η ανάλυση του ζητήματος αυτού από τον L. Baerentzen με την εισήγησή του: «Η άφιξη της Σοβιετικής Στρατιωτικής αποστολής τον Ιούλιο του 1944», (**Πρακτικά Συνεδρίου: Η Ελλάδα του 1936-44**, Μορφωτικό Ινστιτούτο ΑΤΕ, 1989, σσ. 563- 597).

λης **υποχωρητικότητας**, καθώς φαινόταν στον ορίζοντα να πλησιάζει η ώρα της Απελευθέρωσης. (Ειδικό κείμενο -με αριθμό 2- σχετικό με την έννοια της υποχωρητικότητας καταχωρίζεται στο Παράρτημα αυτού του άρθρου).

Περί τα μέσα του Σεπτέμβρη 1944 η Κυβέρνηση μετακινήθηκε στη Νότια Ιταλία, γιατί αυτή ήταν η υπόδειξη των Βρετανών⁹, για να απαλλαγούν από την εαμική ατμόσφαιρα που ένιωθαν να εισπνέουν στο Κάιρο και για να βρίσκεται η ελληνική Κυβέρνηση υπό «ομηρία» βρετανική στην Ιταλία¹⁰.

Πάντως, εκεί -και συγκεκριμένα στη Caserta- πραγματοποιήθηκε μια άλλη συνάντηση, όπου είχαν προσκληθεί και οι αρχηγοί των δυο κυριότερων αντιστασιακών οργανώσεων του ελλαδικού χώρου: ο **Στέφανος Σαράφης** του ΕΛΑΣ και ο **Ναπολέων Ζέρβας** του ΕΔΕΣ και Βρετανοί Αξιωματούχοι. Εκεί υπογράφηκε στις 27 Σεπτέμβρη η **Συμφωνία της Caserta** με τα ακόλουθα κύρια σημεία:

- Όλες οι ένοπλες δυνάμεις στον ελλαδικό χώρο, άρα και ο ΕΛΑΣ και ο ΕΔΕΣ, θα υπάγονταν στην Κυβέρνηση Εθνικής Ενότητας.
- Η Κυβέρνηση Εθνικής Ενότητας όριζε αρχιστράτηγο το βρετανό στρατηγό Skobie.
- Οι δυνάμεις των ανταρτών δεν είχαν δικαίωμα να κινηθούν προς Αθήνα και Θεσσαλονίκη την ώρα αποχώρησης των Γερμανών· όφειλαν να περιμένουν την άφιξη της Κυβέρνησης, που **τη συνόδευαν και βρετανικές δυνάμεις και μια ελληνική ταξιαρχία**, που είχε βοηθήσει τους συμμάχους στο Ρίμινι και είχε «εκκαθαριστεί» από δημοκρατικούς στρατιώτες και αξιωματικούς πριν αναχωρήσει από το Κάιρο (οι δημοκρατικοί που είχαν λάβει μέρος στο κίνημα του Απρίλη είχαν εγκλειστεί από τους Βρετανούς σε στρατόπεδα συγκέντρωσης στην αφρικανική έρημο,¹¹ ώστε ούτε ως απολυμένοι να μπορούν να ενισχύσουν εαμικές μονάδες τους επόμενους κρίσιμους μήνες).
- Επιπλέον, στο **Συμβόλαιο του Λιβάνου**, που είχε υπογραφεί με εισήγηση του Πρωθυπουργού Παπανδρέου, (το Μάιο 1944) και στη **Συμφωνία της Caserta** (27-9-1944) περιλαμβάνεται ειδική ρήτρα αποδοκιμασίας και απειλής για τιμωρία / καταδίκη προς όλους τους συνεργάτες των Γερμανών (ταγματασφαλίτες, που χαρακτηρίζονταν εχθροί του έθνους)¹². Ίσως η ρήτρα προστέθηκε για ικανοποίηση των εαμι-

⁹ Στο συλλογικό βιβλίο **Κατοχή – Αντίσταση** (έκδ. της εφημερίδας «τα Νέα», 2010),σ. 164.

¹⁰ Θυμίζω ότι τότε δρούσαν στην Ιταλία οι συμμαχικές δυνάμεις (δηλ. και βρετανικές) κατά των Γερμανών. Εκεί (στο Ρίμινι) αξιοποιήθηκε και η ελληνική «ταξιαρχία του Ρίμινι».

¹¹ Λεπτομέρειες σε βιβλία που αναφέρονται στην Εθνική Αντίσταση, όπως: Πέτρου Ρούσου, **Η Μεγάλη Πενταετία, 1940-45**, Θ. Χατζή, **Η νικηφόρα Επανάσταση που Χάθηκε**, Β.Νεφελούδη, **Η Εθνική Αντίσταση στη Μέση Ανατολή**, Γιάννη Ταμβακλή, **Οδοιπορικό στη Μέση Ανατολή 1941-1945**.

¹² Στο συλλογικό τόμο: **Κατοχή και Αντίσταση**, έκδοση της εφημερίδας «τα Νέα», άρθρο με τίτλο: «Όψεις του Δωσιλογισμού στην κατεχόμενη Ελλάδα 1941-44».

κών και διευκόλυνση αποδοχής εκ μέρους τους των προηγούμενων τριών όρων, που ήταν μάλλον ανεπιθύμητοι για τους εαμικούς.

Πάντως, ένα δεκαήμερο μετά στάθμευσε στη Νεάπολη της Ιταλίας (8-10-1944) ο **Ουίνστον Τσόρτσιλ** και ο επί των Εξωτερικών Υπουργός του **Άντονι Ήντεν** κατά το ταξίδι τους προς τη Μόσχα για τη γνωστή **«Συμφωνία των Ποσοστών»** (με την οποία μοίρασαν ζώνες επιρροής - «Προστασίας» και ο Τσόρτσιλ ανέλαβε την «Προστασία» του ελληνικού χώρου, ενώ αντίστοιχο ρόλο πρότεινε στον Στάλιν για την περιοχή της Ρουμανίας).¹³ Κατά τη διέλευσή τους, λοιπόν, από τη Νεάπολη της Ιταλίας (8-10-1944), οι Τσόρτσιλ - Ήντεν είχαν **προσωπική συνάντηση** με τον Γ. Παπανδρέου, κατά την οποία αυτός, **αφού διατύπωσε την αγωνία του Έθνους για ποικίλα προβλήματα που αντιμετώπιζε με τη λήξη του πολέμου, υπογράμμισε τα ελληνικά αιτήματα (τιμή του) και επέδωσε στους «υψηλούς» συνομιλητές του και ειδικό Υπόμνημα**¹⁴, για να θυμούνται και να προσφέρουν την «προστασία» ή τη συμπαράστασή τους.

Από το **Υπόμνημα** αυτό, σσ. 180-83 του βιβλίου που μνημονεύω στην υποσημείωση 14, αντιγράφω αποσπάσματα:

« Η Εθνική μας ένωση έχει ήδη συντελεσθεί... με την συμμετοχήν εις την Κυβέρνησιν και του Κομμουνιστικού Κόμματος». (Έχει συγκροτηθεί Κυβέρνηση Εθνικής Ενότητας με συμμετοχή εκπροσώπων όλων των πολιτικοκοινωνικών ιδεολογιών).

*«Εξ άλλου η προσαρμογή του ΚΚΕ εις την Εθνικήν Ένωσιν (η συμμετοχή του στην Κυβέρνηση Εθνικής Ενότητας) έχει συντελεσθεί υπό την σιωπηράν προϋπόθεσιν της παρουσίας εν Ελλάδι σημαντικών βρετανικών στρατιωτικών δυνάμεων. Εάν διεπιστούτο ότι ο όρος ούτος δεν υφίσταται, υπάρχει φόβος ότι το ΚΚΕ θα θέσει εις ενέργειαν, κατά τρόπον συγκεκριμένον ή απροκάλυπτον, την υλικήν του δύναμιν, δια να γίνει κύριον της καταστάσεως».*¹⁵

¹³ Οι σοβιετικοί και πολλοί φίλοι τους δεν επιβεβαίωσαν τη **Συμφωνία των Ποσοστών**, αλλά η εξέλιξη των γεγονότων ήταν αυτή ακριβώς που αφηγείται ο «μέγας» Τσόρτσιλ στα **Απομνημονεύματά** του, πηγή αξιόπιστη, αφού ο ίδιος ενυπόγραφα εκθέτει πόσο βαθύ ήταν το ενδιαφέρον του να αναλάβει την «προστασία» του ελλαδικού χώρου, έστω και με πράξεις εγκληματικής αιματοχυσίας (θα τις δούμε παρακάτω). Ένα σύντομο κείμενο –με αριθμό 3- για την επιστημονική δεοντολογία σε τέτοια ζητήματα έχουμε καταχωρίσει στο Παράρτημα αυτού του άρθρου.

¹⁴ Το **Υπόμνημα της Νεαπόλεως**: είναι τίτλος κειμένου που μέρος του έχει καταχωριστεί στο βιβλίο Γ. Παπανδρέου, **Η Απελευθέρωσις της Ελλάδος, 1944**, πρόσφατη έκδοση από τον ΔΟΛ (Δημοσιογραφικός Οργανισμός Λαμπράκη), σσ. 180-183.

¹⁵ Επισήμανση και απορία του υποφαινομένου: Προφανές ότι ο Πρωθυπουργός διακατέχεται από φόβο... και καταλήγει σε πράξεις ηθικοπολιτικά μεμπτές (π.χ. απόρρητη συνάντηση και απόκρυψη πρόσκλησης βρετανικών στρατευμάτων για την Ελλάδα, όταν θα έχει απελευθερωθεί). Αραγε, αυτή η εικόνα Πρωθυπουργού συνάδει προς την έννοια της Κυβέρνησης Εθνικής Ενότητας; Αν στη συνάντηση με τον Τσόρτσιλ ειπώθηκαν και λόγια επικριτικά για ένα τμήμα της Εθνικής Αντίστασης (ΕΑΜ / ΕΛΑΣ, ΚΚΕ), που ο ίδιος ο Πρωθυπουργός το προσκαλούσε επίμονα στην Κυβέρνηση, τι εικόνα έδινε στο συνομιλητή του; Ίσως και άθελά

Λίγες μέρες μετά από το **Υπόμνημα** της Νεάπολης οι Γερμανοί αποσύρονταν από την Αθήνα (12-10-1944) και η Ελληνική Κυβέρνηση έφτασε στις 18 του Οκτώβρη. **Αν είχαν οι Εαμικοί πρόθεση να καταλάβουν την εξουσία δυναμικά**, γιατί δεν το έπραξαν; Αυτή η συμπεριφορά φαίνεται ότι δεν εκτιμήθηκε αντικειμενικά μέσα στην ατμόσφαιρα φοβίας και δυσπιστίας, όπου ζούσε ο ευνοούμενος από τους Άγγλους Πρωθυπουργός.

Ακολούθησαν 45 μέρες που η Κυβέρνηση είχε προστριβές με τους Εαμικούς συνεργάτες της για ένα πολύ βασικό ζήτημα: Η Κυβέρνηση επιδίωκε να αφοπλίσει τους Εαμικούς και να διατηρήσει δυνάμεις σαφώς αντιεαμικές: την ορεινή **Ταξιαρχία του Ρίμινι** και τον **Ιερό λόχο** (που είχαν «εκκαθαριστεί» πριν φύγουν από το Κάιρο, ώστε να μην έχουν εαμικά στοιχεία)¹⁶. Επίσης, είχε συμπαραστάση από την Αστυνομία και από τα υπό τον έλεγχο της Τάγματα Ασφαλείας, τα οποία και αξιοποίησε αργότερα εναντίον των Εαμικών κατά τα Δεκεμβριανά, όπως είχε δηλώσει αργότερα και ο τότε υφυπουργός Στρατιωτικών Λ. Σπαής. Οι επικίνδυνοι και, κατά τον Πρωθυπουργό, ύποπτοι για βίαιη κατάληψη της εξουσίας Εαμικοί ζήτησαν να διατηρήσουν και αυτοί μια ταξιαρχία του ΕΛΑΣ ισοδύναμη προς τα κυβερνητικά ένοπλα σώματα (της Ταξιαρχίας του Ρίμινι και του Ιερού Λόχου). Είχε, επιπλέον, στο πλευρό της η Κυβέρνηση τις δυνάμεις των Βρετανών (με τανκς και αεροπλάνα). Άρα, δεν είχε λόγους να αγωνιά για τις εξελίξεις. Εντούτοις στις 30 του Νοέμβρη έδωσε στον Skobie άδεια ή προτροπή να εκδώσει διαταγή για αφοπλισμό των εαμικών δυνάμεων ως τις 10 Δεκέμβρη! Από αγωνία ή με άλλη επιδίωξη; Αδυνατώ να αναλάβω επιστημονική ευθύνη για μια απάντηση που μπορεί παρακάτω να προκύψει από γραπτά κείμενα, επώνυμα κείμενα των Εξοχότατων Πρωθυπουργών Ελλάδας και Βρετανίας, κείμενα ενυπόγραφα και αξιόπιστα. Συγκεκριμένα:

α΄. Ο Εξοχότατος Τσόρτσιλ κατά το 1943-44 από ενδιαφέρον ανυπόκριτο παρακολουθούσε τις εξελίξεις στον ελληνικό χώρο και έδινε σχετικές οδηγίες σε συνεργάτες του. Συγκεκριμένα: Σε οδηγίες προς τον Υπουργό του επί των Εξωτερικών το Νοέμβρη του 1944, έγραφε: *«Για να είναι αποφασιστικό το χτύπημα κατά του ΕΛΑΣ, θα πρέπει να καταφερθεί την κατάλληλη στιγμή»*.¹⁷ Και τελικά φαίνεται ότι η «κατάλληλη στιγμή» ήρθε ή προγραμματίστηκε για τον Δεκέμβρη του 1944, όπως θα δούμε.

του τον ενθάρρυνε να έλθει ως «κατακτητής» της χώρας μας. Και αυτό έπραξε ο «μέγας» Τσόρτσιλ για τους δικούς του λόγους.

¹⁶ Ειδική μελέτη του Τάσου Σακελλαρόπουλου με τον τίτλο: «Οι Εξελίξεις στη Μέση Ανατολή και η δημιουργία του Μεταπολεμικού Ελληνικού Στρατού» στο βιβλίο: **Κατοχή – Αντίσταση** (έκδοση της εφημερίδας «τα Νέα», 2010), σσ. 109 κ.π.

¹⁷ Β. Μαθιόπουλου, **Ο Δεκέμβριος του 1944**, εκδ. «Νέα Σύνορα» Α.Α.Λιβάνη, 1994, σσ. 84. Προφανώς ο Τσόρτσιλ είχε έγκαιρα αποφασίσει... Θα μας το επιβεβαιώσει με άλλα κείμενά του παρακάτω.

Και σε άλλο μήνυμα, το Νοέμβρη του 1944, δηλ. κάποιο 10ήμερο ή 15θήμερο πριν από τη Δεκεμβριανή τραγωδία στην Αθήνα, έγραφε: «είναι ευτύχημα ότι η **επικείμενη** σύγκρουση με το ΕΑΜ γίνεται χωρίς να είναι ο βασιλιάς εκεί. Μπορούμε να **παίζουμε** πολύ καλύτερα το **παιχνίδι μας υπέρ του Παπανδρέου** από ό,τι θα μπορούσαμε αν θα εμφανιζόμασταν να επιβάλλουμε ένα μοναρχικό καθεστώς στην Ελλάδα»,¹⁸ (με παραπομπή στα βρετανικά αρχεία).

Ο μεγαλόψυχος σχεδιαστής εμφύλιας σύγκρουσης των Ελλήνων ανησυχούσε μόνο μήπως ο Γεώργιος Β΄ δυσαρεστηθεί ή εκτεθεί το κύρος του ή η υπόληψή του! Αλλά με τη φράση του αυτή άθελά του αποκάλυψε έμμεσα ότι κάτι γνώριζε για την «**επικείμενη**» σύγκρουση. Και εύλογα γεννιέται το ερώτημα: μήπως αυτός σχεδίαζε από καιρό τη σύγκρουση; Μήπως είχε και επώνυμο συνεργάτη στην ελληνική πλευρά; Θα ιδούμε παρακάτω.

Και, όταν λίγες μέρες μετά άρχισε η «**επικείμενη**» σύγκρουση, έγραψε ειδικές οδηγίες στον αρμόδιο στρατηγό Wilson, για να ενθαρρύνει τον υφιστάμενό του Skobie (στην Αθήνα), και τις κοινοποίησε άμεσα και στον Skobie, τον άνθρωπο που επωμιζόταν αυτό το θεάρεστο έργο (αιματοχυσία αθώων στην Αθήνα)¹⁹. Του έγραφε λόγια ενθαρρυντικά, πολιτισμένα: «Έδωσα οδηγίες στο στρατηγό Wilson να σας αφήσει όλες σας τις δυνάμεις και να σας σταλούν όλες οι δυνατές ενισχύσεις. Είσαστε υπεύθυνος για τη διατήρηση της τάξης στην Αθήνα και οφείλετε να εξουδετερώσετε όλες τις ομάδες του ΕΑΜ – ΕΛΑΣ, που θα πλησιάσουν στην πόλη... **Μη διστάσετε να πυροβολείτε κάθε ένοπλον που θα δοκιμάσει να αψηφήσει το βρετανικό κύρος στην Αθήνα.....**

*Μη διστάζετε να ενεργείτε σαν να βρίσκεστε σε κατακτημένη πόλη, όπου θα έχει ξεσπάσει μια τοπική εξέγερση...»!*²⁰

Διευκρινίζουμε ότι αυτά γράφονταν, ενώ οι δυνάμεις του ΕΑΜ – ΕΛΑΣ δεν είχαν ακόμη συγκρουστεί με Βρετανούς και προσπαθούσαν ή προσδοκούσαν να βρουν δρόμο συμπόρευσης (με αποστολή εκπροσώπων στον Skobie για συνεννόηση).

Μήπως όλα αυτά τα έργα – λόγια αποκαλύπτουν τον έναν από

¹⁸ Στο συλλογικό τόμο **Δεκέμβρης 1944** (Πρακτικά Επιστημονικής συνάντησης, επιμέλεια Γρ. Φαράκου), σ. 208. Εισήγηση του Φοίβου Οικονομίδη: **Ο Δεκέμβρης του 1944 και οι Μεγάλες Δυνάμεις**.

¹⁹ Για να μη γινόμαστε άδικοι επικριτές, νομίζω ότι δίκαιο είναι να θυμίσουμε ότι κατά τον πόλεμο το ήθος των ανθρώπων μπορεί να συνοψιστεί στην πρόταση: «Κάνουμε ό,τι μπορούμε πιο ενοχλητικό για τον αντίπαλο». Αλλά εκείνος που αποφάσισε τον πόλεμο κρίνεται για την απόφασή του, τα κίνητρό του, τη δικαιοκρισία του ή την αδικία που εγκλείει η πρότασή του, την εγκληματικότητά του.

²⁰ Ανδρέα Κέδρου, **Ιστορία της Ελληνικής Αντίστασης**, Β΄, σ. 246, με παραπομπή βέβαια στις βρετανικές πηγές, (Αρχεία του Foreign Office).

τους δράστες του εμπρησμού για τα **Δεκεμβριανά**; Νομίζω ότι μόνος αποκαλύπτει με τα γραπτά του τις αποφάσεις – πράξεις του και τα «ανθρωπιστικά» αισθήματά του.

Για να γνωρίζει όμως την «**επικείμενη σύγκρουση**» ένας «συνετός» ηγέτης, πρέπει να είχε συνεργάτη αρμόδιο και υπεύθυνο για συνεργασία, με συνέπεια για την πραγματοποίηση του (συμφωνημένου) έργου. Είναι δύσκολο τόλμημα να ονομάσει κάποιος κάποιον, αν δεν έχει τεκμήρια γραμμένα από τον ίδιο, ίσως μυστικά και άγνωστα όταν γράφονταν, αλλά γνωστά από μεταγενέστερες έρευνες ή αποκαλύψεις του ίδιου, που τα έγραψε είτε για να καυχηθεί είτε για να απολογηθεί έναντι επικριτών/ αντιπάλων του. Τέτοια αναζήτηση αντικειμενική και απροκαλύπτη εύλογο είναι να στραφεί στον πιο επίσημο και υπεύθυνο εκφραστή των ελληνικών επιδιώξεων τότε που ο «μέγας» Τσόρτσιλ εκδήλωνε τα σχέδιά του και τις επιδιώξεις του εκείνη τη συγκεκριμένη στιγμή.

β' Τυχαία ενασχόληση με τη μελέτη της Ελληνικής Αντίστασης και της διολίσθησης προς Εμφύλιο με έφερε σε πολλά και ποικίλα αναγνώσματα και στα εξής δύο: Γ. Παπανδρέου, **Η Απελευθέρωση της Ελλάδος (1944)**²¹ και Μάρκου Βαφειάδη, **Απομνημονεύματα**, τ. 5., σσ. 39-46.

Το πρώτο από αυτά περιλαμβάνει κείμενα, των οποίων συντάκτης ή παραλήπτης ή άμεσα ενδιαφερόμενος για την περίοδο της Πρωθυπουργίας του (από το τέλος Απριλίου 1944 ως το τέλος των Δεκεμβριανών του 1944) ήταν ο Γ. Παπανδρέου. Μερικά από αυτά αναφέρονται σε άμεση συνεργασία με τον Τσόρτσιλ. Σε αυτά μπορεί κανείς να διακρίνει:

- Τη διαρκή υπόμνηση (στον αδιαφιλονίκητο ηγέτη της μιας από τις τρεις Μεγάλες Δυνάμεις του Αντιχιτλερικού Στρατοπέδου) των ανησυχιών και αιτημάτων των Ελλήνων, με την προσδοκία της υπεράσπισης αυτών των αιτημάτων από τον ισχυρό «Σύμμαχο» (αξιόπαινη πράξη).
- Διαρκή υπόμνηση ότι η Ελλάδα αντιμετωπίζει τον **κομμουνιστικό κίνδυνο**, που εκφράζεται από το εαμικό κίνημα (σεβαστή άποψη πολιτικού, αν τεκμηριώνεται με τεκμήρια πειστικά).
- Διαρκή υπόμνηση ότι η Ελλάδα χρειάζεται τη βρετανική στρατιωτική δύναμη (όχι για να ελευθερώσει τη χώρα από τους Γερμανούς, αλλά) για να αντιμετωπίσει την απειλή, τον κίνδυνο, της εαμικής κυριαρχίας στη χώρα την ώρα αποχώρησης των Γερμανών, ενδεχόμενο που με πολλή αγωνία έβλεπε ή ισχυριζόταν ότι διέκρινε στον ορίζοντα ο Πρωθυπουργός (όπως φαίνεται παρακάτω), που δεν είχε αντιληφτεί την **υποχωρητικότητα** του ΕΑΜ – ΕΛΑΣ στην Καζέρτα!

Από το βιβλίο Παπανδρέου (σελ. 181) αντιγράφω μερικούς στίχους:

²¹ Πρόσφατη έκδοση αυτού του βιβλίου από την εφημερίδα «**το Βήμα**» (Βιβλιοθήκη), σσ. 180-83.

Εάν διεπιστούτο ότι ο όρος ούτος (δηλ. η παρουσία βρετανικών στρατιωτικών δυνάμεων) δεν υφίσταται ...υπάρχει ο φόβος ότι το ΚΚΕ θα θέσει εις ενέργειαν ...την υλικήν του δύναμιν²² για να γίνει κύριον της καταστάσεως....

Τα ακόλουθα μέτρα είναι απαραίτητα προς αποτελεσματικήν αντιμετώπισιν της καταστάσεως:

1.Άμεσος αποστολή σημαντικών βρετανικών δυνάμεων εις Ελλάδα... (σεβαστή εκτίμηση, σεβαστό αίτημα). 2.... 3...».

Μέσα από αυτά τα αιτήματα διαφαίνεται και η ανησυχία του ανθρώπου (σεβαστή), αλλά 10-12 μέρες νωρίτερα είχε υπογραφεί η **Συμφωνία στην Καζέρτα**, όπου ο αρχηγός του ΕΛΑΣ είχε υπογράψει υπαγωγή του ΕΛΑΣ στον Skobie ως αρχιστράτηγο δεκτόν από την ελληνική Κυβέρνηση. Άρα, δεκτόν και από τα εαμικά μέλη της.

Αλλά:

Μήπως η αγωνία του ανθρώπου (σεβαστή) δεν του επέτρεπε να εκτιμήσει την **υποχωρητικότητα** του Σαράφη και γενικότερα του ΕΑΜ;

Και μήπως παρασυρόταν εκείνος (ο Πρωθυπουργός) σε υποταγή στον Τσόρτσιλ ως σωτήρα; Θα παρακολουθήσουμε παρακάτω άλλες διολισθήσεις, ίσως άδικες, αλλά κατολισθήσεις τελικά προς τραγωδία εθνική (ανοιχτή σύγκρουση με πολλή αιματοχυσία από τις 3 του Δεκέμβρη 1944 και τις επόμενες 33 ημέρες, με εκατοντάδες νεκρούς).

Νομίζω ότι στο σημείο αυτό οφείλουμε να θυμίσουμε κάποια **δείγματα υποχωρητικότητας** του ΕΑΜ, αθόρυβης αλλά θεμελιακής για την πορεία της πολιτικής ζωής: στις διακηρύξεις της ΠΕΕΑ (και του Εθνικού Συμβουλίου) βρίσκουμε ρήτρες πολύ ουσιώδεις για την κοινωνική δομή και την ελευθερία της συνείδησης, όπως:

- ✓ Σεβασμό για την ατομική ιδιοκτησία.
- ✓ Σεβασμό για την Ελευθερία θρησκευτικής συνείδησης.²³

Και η κορύφωση της ειρηνικής πρόθεσης διαφαίνεται νομίζω στη δήλωση του Πρόεδρου της ΠΕΕΑ Αλ. Σβώλου στις 5 Νοέμβρη: Κήρυξε επίσημα τη διάλυσή της, εφόσον είχε σχηματιστεί Κυβέρνηση Εθνικής Ενότητας (Γιάννη Σακκά, ό.π.,σ. 99).

²² Αυτή η φράση (υλικήν δύναμιν) υποδηλώνει ότι κατά την εκτίμηση ή τους φόβους του Πρωθυπουργού το ΕΑΜ / ΕΛΑΣ την ώρα εκείνη εκπροσωπούσε τη μεγαλύτερη στρατιωτική δύναμη στη χώρα. Αλλά το κείμενο του Πρωθυπουργού δεν έχει και κάποιο τεκμήριο για τις προθέσεις του ΕΑΜ – ΕΛΑΣ. Προς το παρόν (τότε) είχε προκύψει μόνο υποχωρητικότητα. Ανάλογους φόβους έχει εκφράσει ο E.C.W. Myers στο βιβλίο του: **Η Ελληνική Περιπλοκή-Οι Βρετανοί στην Κατεχόμενη Ελλάδα**,σ. 124: «...ότι οι αγμαχίες ανάμεσα στις ομάδες του ΕΔΕΣ και του ΕΛΑΣ στην περιοχή που ο Ζέρβας θεωρούσε σαν δική του γίνονταν κάθε μέρα συχνότερες.... Στις 8 Μαρτίου, την ημέρα που έλαβα την επιβεβαίωση για τα έκτροπα του ΕΛΑΣ έστειλα σήμα στο Κάιρο, όπου έλεγα ότι το ΕΑΜ είχε φαίνεται αποφασίσει ότι έφτασε η ώρα για το ξεκαθάρισμα των εμποδίων που θα επέτρεπε την εγκαθίδρυση κομμουνιστικού καθεστώτος με το τέλος του πολέμου». Πώς από τα έκτροπα έβγαζε τέτοιο συμπέρασμα, θέμα του συγγραφέα.

²³ Γιάννη Σακκά, **Η Εαμική Αντίσταση (1941-44)**,σσ. 97-99.

Είναι δυνατό αυτά να τα αγνοούσαν ο Πρωθυπουργός και οι συνεργάτες του;

Ποιοι, λοιπόν, θέλησαν και σχεδίασαν την εμφύλια σύγκρουση του Δεκέμβρη 1944;

Το να έχει ο Πρωθυπουργός την πολιτική ιδεολογία του είναι σεβαστό, αλλά το να προβάλλεται ως πρωτεργάτης Κυβέρνησης Εθνικής Ενότητας και να κάνει εκμυστηρεύσεις μειωτικές για τους συνεργάτες του δε συνάδει προς την έννοια Εθνικής Ενότητας, που υποτίθεται ότι αυτήν εξέφραζε!

Και το να μην εκτιμά την υποχωρητικότητα του εαμικού κινήματος που **αποδέχτηκε την πρόσκληση στο Λίβανο** και δέχτηκε θύελλα επικρίσεων από τον ίδιο τον Πρωθυπουργό για ποικίλα ζητήματα (για το ανεξακρίβωτο περιστατικό της δολοφονίας Ψαρρού²⁴ και άλλα), που προσχώρησε τελικά στην Κυβέρνηση Εθνικής Ενότητας, **που αποδέχτηκε** στην Καζέρτα την υπαγωγή του ΕΛΑΣ στον Skobie (!) σήμαινε ότι:

- Το αντικομμουνιστικό μένος του τον εμπόδιζε να εκτιμά με αντικειμενικότητα τον αντίπαλο και τη συμπεριφορά του,
- Είχε μόνιμο στόχο του να εξοντώσει με παραπλάνηση ένα σύμμαχο στην Κυβέρνηση (όπως θα ομολογήσει με γραπτό κείμενό του, παρακάτω).

Για το **πώς ακριβώς σκεπτόταν και ενεργούσε** το αποκαλύπτει ο ίδιος με ενυπόγραφο κείμενό του –επιστολή./ άρθρο με τίτλο «**Ο Δεκέμβριος**»- που δημοσιεύτηκε στην εφημερίδα «Καθημερινή» στις 2 Μαρτίου 1948²⁵.

Στο δεύτερο βιβλίο, τα **Απομνημονεύματα** του Μάρκου Βαφειάδη, τ. 5^ο, προσωπικά διάβασα για πρώτη φορά αυτή την επιστολή – άρθρο του Γ. Παπανδρέου προς την Καθημερινή. Από το κείμενο αυτό, κείμενο υπεράσπισης ή απολογίας για την πολιτική που είχε ακολουθήσει (ο Γ. Παπανδρέου) ως Πρωθυπουργός της Κυβέρνησης Εθνικής Ενότητας από τα τέλη Απρίλη 1944 ως τα **Δεκεμβριανά** (τέλος του 1944), αντιγράφω κάποια αποσπάσματα και διατυπώνω κάποιες απορίες:

1. «*Η προσαρμογή του ΚΚΕ εις την Εθνικήν Ένωσιν (δηλ. η συμμετοχή στην Κυβέρνηση Εθνικής Ενότητας) έχει συντελεσθεί υπό την σιωπηράν προϋπόθεσιν της παρουσίας εν Ελλάδι σημαντικών βρετανικών στρατιωτικών δυνάμεων*»...

²⁴ Σόλων Νεοκ. Γρηγοριάδης, **Ιστορία της Σύγχρονης Ελλάδας, 1941-74**, τ. 3^ο, σσ. 103 κ.π..

Στο **Παράρτημα** έχουμε παραθέσει ειδικό άρθρο με τον αριθμό 1 και τον τίτλο: **Ένα τυχαίο περιστατικό εγκληματικής βίας, που ίσως να μην έγινε τυχαία**, ειδικά τη στιγμή που έγινε (παραμονές του Συνεδρίου του Λιβάνου), όπου τα ονόματα Ευθ. Ζούλας, ταγματάρχη του ΕΛΑΣ, και λοχαγός Τζεφ, βρετανός αξιωματικός / σύνδεσμος (Liaison Officer).

²⁵ Το κείμενο αυτό, πλήρες ή αποσπασματικά, έχει αναδημοσιευτεί στα **Απομνημονεύματα** του Μάρκου Βαφειάδη, τόμο 5^ο, σσ. 39-46, και στο βιβλίο του Μάκη Μαΐλη, **Από την 4η Αυγούστου 1936 ως τις μέρες μας**, «Σύγχρονη Εποχή», σσ. 84-87.

Ο όρος «σιωπηρά προϋπόθεσις» σε ποια πλευρά αναφέρεται; στον Παπανδρέου ως Πρωθυπουργό (που γνώριζε ή προσκαλούσε τη βρετανική παρουσία) ή στο ΚΚΕ, (που υποτίθεται ότι είχε «μυστικά» ενημερωθεί και σιωπούσε); **Στην πρώτη περίπτωση ήταν δόλος, στη δεύτερη περίπτωση ήταν πρόσθετη ένδειξη υποχωρητικότητάς του**, άρα και ένδειξη ότι δεν απέβλεπε σε βίαιη κατάληψη της εξουσίας, αλλά συμμετοχή στον αγώνα για την απελευθέρωση και μετά **ισότιμη συμμετοχή στην πολιτική ζωή** (κάτι πολύ επιθυμητό για ανθρώπους που είχαν υποφέρει τα πάνδεινα από τη βασιλομεταξική δικτατορία της 4^{ης} Αυγούστου 1936-1941 και αισθάνονταν ίσως ανεπιθύμητοι και μισητοί συμπατριώτες).

2. «*Δια να ευρεθούν εδώ οι Βρετανοί, οι οποίοι ήταν απαραίτητοι δια την Νίκην (κατά του ΕΛΑΣ – ΚΚΕ), έπρεπε προηγουμένως να είχαν υπογραφή το Σύμφωνον της Καζέρτας (27 Σεπτεμβρίου 1944).Καθώς μόνον το Σύμφωνον της Καζέρτας, όπου ο ΕΛΑΣ δια του αρχηγού του (Στέφανου Σαράφη) είχε υπογράψει την υπαγωγήν του εις το Βρετανικόν Στρατηγείον και προσεκάλεσε τους Βρετανούς εις την Ελλάδα, καθίστα συμμαχικώς εύκολον την παρουσίαν των Βρετανών*»²⁶.

Άρα, η Συμφωνία ήταν δόλος από τη μία πλευρά, αλλά και ένδειξη υποχωρητικότητας του ΕΛΑΣ (ΚΚΕ) από την άλλη. Ποιος λοιπόν ήθελε τα Δεκεμβριανά, που ο Παπανδρέου αποδέχεται να τα αξιολογεί στην επιστολή του ως «δώρον του Υψίστου»; Το άρθρο αυτό της 2-3-1948 συνεχίζεται:

3.«*Αλλά δια να έλθη ο Δεκέμβρης (του 1944) έπρεπε προηγουμένως να είχομεν έλθει εις την Ελλάδα. Και τούτο ήτο δυνατόν μόνο με την συμμετοχήν του ΕΛΑΣ εις την Κυβέρνησιν, δηλ. με τον Λίβανον*» (όπου αποφασίστηκε η συγκρότηση Κυβέρνησης Εθνικής Ενότητας). **Δηλαδή και η πρόσκληση στο Λίβανο ήταν δόλος;** Ενώ κάθε υποχώρηση του ΕΛΑΣ ήταν ανυποψίαστη ολίσθηση προς την παγίδα; **Ή μήπως οι υποχωρήσεις υποδηλώνουν πρόθεση για πολιτική προς ομαλοποίηση δημοκρατικού πολιτεύματος με ίση (ισότιμη) συμμετοχή όλων στην πολιτική ζωή;**²⁷

4. Από την 7^η σελίδα της επιστολής Παπανδρέου (σ. 46 του βιβλίου του Βαφειάδη) αντιγράφω κάτι εκπληκτικό: «*Το συμπέρασμα είναι ότι ο Δεκέμβρης μπορεί να θεωρηθεί δώρον του Υψίστου*»! (δικό μου το θαυμαστικό).

Ανεξάρτητα από το ότι δυσκολεύομαι ως αναγνώστης να αποδεχτώ ως «δώρον Υψίστου» μια πολυαίμακτη αλληλοσφαγή ανθρώπων

²⁶ Αλλά το ίδιο αυτό γεγονός (της υπογραφής Σαράφη) γιατί δεν έγινε αφετηρία για άλλους διαλογισμούς του Πρωθυπουργού; Ότι εκεί ίσως διαφαίνονταν προθέσεις υποχωρητικότητας του ΕΑΜ και διαθέσεις για συνεργασία με ισοτιμία των δύο πλευρών; Στο κείμενο Παπανδρέου δεν διαφαίνεται ούτε υπαινιγμός για τέτοιους διαλογισμούς.

²⁷ Αυτή την άποψη αποδέχεται και ένας πολύ αυστηρός κριτής του ΕΑΜ σε απόρρητη έκθεσή του, ο David J. Wallace, στη σ. 21 του βιβλίου του: **Βρετανική Πολιτική και Αντιστασιακά Κινήματα στην Ελλάδα**, που την έκδοσή του επιμελήθηκε ο Πέτρος Μακρής – Στάικος, έκδ. «Ωκεανίδα», 2000.

(μάλιστα χωρίς κάποια διευκρίνιση του νοήματος ή έκφραση πόνου για τα θλιβερά συμβάντα), αναρωτιέμαι μήπως άθελά του ο συντάκτης του άρθρου (εφημ.«Καθημερινή», 2-3-1948) **έμμεσα αποκαλύπτει ότι από φόβο και αγωνία (και προσωπική ιδεολογία) είχε παρασυρθεί στην αιματοχυσία του Δεκέμβρη 1944** και στην πρόσκληση γι' αυτόν το σκοπό τού «μεγάλου ηγέτη» Τσόρτσιλ, που ήξερε κάτι από πριν για την «επικείμενη» σύγκρουση της 3^{ης} του Δεκέμβρη;

5. Και κλείνω τα παραθέματα από την επιστολή Παπανδρέου με την τελευταία παράγραφο της:

«...Και δια να γίνη η Στάσις – το «δώρον του Υψίστου» - έπρεπε προηγουμένως να επιμείνω εις την άμεσον αποστράτευσιν του ΕΛΑΣ και να θέσω το ΚΚΕ ενώπιον του διλήμματος ή να αποδεχθή ειρηνικώς τον αφοπλισμόν του ή να επιχειρήση την στάσιν υπό συνθήκας όμως πλέον, αι ποίαι ωδήγουν εις την συντριβήν του. Αυτή είναι η ιστορική Αλήθεια». (Οι υπογραμμίσεις δικές μου).

Αδυνατώ να σχολιάσω προθέσεις και επιλογές του συντάκτη της επιστολής. Μπορείτε να κρίνετε σεις την αλήθεια της αλήθειας, που έγραψε το 1948 και ισχυριζόταν ότι ήταν και δημιουργός της, σχεδιαστής της.

Και – σύμφωνα με τα γραπτά κείμενά τους - νομίζω ότι ύστερα από όσα γράψαμε για τις συμπεριφορές Τσόρτσιλ – Παπανδρέου – ηγεσίας του ΕΑΜ (από την ίδρυση της ΠΕΕΑ ως τον Δεκέμβρη 1944) μπορούμε κάπως να προσεγγίσουμε το ερώτημα: **«πώς έφτασαν τα ανθρώπινα ολισθήματα στην αιματοχυσία της 3^{ης} του Δεκέμβρη 1944;** Ποιοι τα θέλησαν, τα σχεδίασαν και κινήθηκαν για το έναυσμα της πυρκαγιάς στις 3 του Δεκέμβρη»;

Από την ώρα που συγκροτήθηκε η Κυβέρνηση Εθνικής Ενότητας (αρχές Σεπτεμβρη 1944) και κυρίως από την ώρα άφιξης της Κυβέρνησης στην ελεύθερη Αθήνα (18 Οκτώβρη 1944) άρχισαν προστριβές ενδοκυβερνητικές²⁸ σχετικά με τη διάλυση των ανταρτικών σωμάτων και τη συγκρότηση Εθνικού Στρατού. Οι προστριβές κορυφώθηκαν, όταν η Κυβέρνηση δια του Skobie προώθησε εντολή (στις 30 του Νοέμβρη 1944) να παραδώσουν οι Ελασίτες ως τις 10 Δεκέμβρη τα όπλα και να επιστρέψουν στην ιδιωτική ζωή τους.

Αυθημερόν: Οι Υπουργοί της Αριστεράς (ΕΑΜ, ΕΛΑΣ, ΚΚΕ, ΠΕΕΑ) παραιτήθηκαν.

Την επόμενη μέρα η εαμική πλευρά αποφάσισε:

- Να απευθύνουν έκκληση στις Κυβερνήσεις των Συμμάχων για συμπαράσταση.
- Να ανασυγκροτήσουν την Κ.Ε. του ΕΛΑΣ (άρα να μην υπάγεται στον Skobie).

²⁸ Νομίζω ότι η πιο νηφάλια και αντικειμενική αφήγηση για το ζήτημα αυτό έχει δοθεί από τον Άγγελο Αγγελόπουλο, Υπουργό στην Κυβέρνηση Εθνικής Ενότητας, στο βιβλίο του: **Από την Αντίσταση στον Εμφύλιο**, σσ. 104 κ.π..

- Να οργανώσουν συλλαλητήριο διαμαρτυρίας (για τις 3 του Δεκέμβρη Κυριακή, 11^η πρωινή).

Ο πρωθυπουργός έδωσε άδεια, αλλά την ανακάλεσε την επόμενη μέρα με το σκεπτικό ή τη δικαιολογία να αποφευχθούν επεισόδια. Στην πράξη όμως η ανάκληση της άδειας προκάλεσε οργή και αγανάκτηση στις μάζες των διαδηλωτών την Κυριακή. Ήταν μήπως η έκρηξη της οργής προσδοκία του πρωθυπουργού;

Το πρωί της Κυριακής (3 Δεκέμβρη 1944) μεγάλο πλήθος αόπλων²⁹ διαδηλωτών διαμαρτύρονταν στο Σύνταγμα για την πολιτικά και κοινωνικά απαράδεκτη εντολή Skobie για αφοπλισμό του ΕΛΑΣ (και εθνικά απαράδεκτη ανάμειξη του στα εσωτερικά της χώρας). Απροσδόκητα δέχτηκαν οι διαδηλωτές πυροβολισμούς από την Αστυνομία³⁰. Εξοργιστική αιματοχυσία με 18 νεκρούς³¹ και πολύ περισσότερους τραυματίες.

Εύλογο είναι το ερώτημα: σε τι απέβλεπαν ή ήταν πιθανό να απόβλεπουν εκείνοι που είχαν υποδείξει τη δολοφονική πράξη; Ποια δεδομένα έχουμε για τις επιδιώξεις τους με αφετηρία τις συμπεριφορές τους ως τις 3 του Δεκέμβρη; Νομίζω φρόνιμη μια σύντομη διερεύνηση:

Με βάση όσα γνωρίζω και προσπάθησα να γράψω πιο μπροστά επιχειρώ να διατυπώσω την απάντησή μου:

α΄. Ανήσυχος ο Τσόρτσιλ, εκφραστής της αποικιοκρατικής νοοτροπίας και πολιτικής, ενοχλημένος από τη διαφαινόμενη τότε επεκτατική σοβιετική παρουσία στα Βαλκάνια (ο σοβιετικός στρατηγός Τολμπούχιν έφτασε ως τη νότια Βουλγαρία αλλά δεν πέρασε τα ελληνικά σύνορα) φρόντισε έγκαιρα (από το Μάη του 1944) να έχει διπλωματική επαφή με τη σοβιετική ηγεσία³² για **διανομή των ζωνών επιρροής** (όπως την αντι-

²⁹ Αυτή την εκδοχή είχαν αποδεχτεί και μεταδώσει όλοι οι δημοσιογράφοι της εποχής (ανταποκριτές και πολλών εφημερίδων βρετανικών, αμερικανικών). Και αυτή η εκδοχή προκύπτει, νομίζω λογικά, και από το ότι **οι νεκροί και οι τραυματίες ήταν όλοι διαδηλωτές**. Αν ήταν ένοπλοι, δε θα πετύχαιναν τουλάχιστον άλλα τόσα θύματα στην απέναντι όχθη; Και δεν παραλείπουμε να θυμίσουμε ότι σύμφωνα με άλλους συγγραφείς οι διαδηλωτές της 3^{ης} Δεκέμβρη 1944 ήταν ένοπλοι. Λογουχάρη, ο Β.Α.Παπαδάκης έχει γράψει (στο βιβλίο του: **Ιστορία του Ελληνικού Πολέμου 1940-45**, σσ. 456-57): «Αι ομάδες των διαδηλωτών ήσαν ένοπλοι και επετέθησαν κατά των οργάνων της τάξεως»... Αυτό όμως το εξαιρετικά επίμαχο ζήτημα το αντιπαρέχεται κατηγορηματικά, χωρίς να αισθανθεί την ανάγκη για κάποιο τεκμήριο, κάποια μαρτυρία, μια παραπομπή!...αυτός ο οποίος στην ίδια σελίδα του βιβλίου του (σελ. 457^η) έχει καταχωρήσει για άλλο ζήτημα την 674^η υποσημείωσή του !!!

³⁰ Από πρόσφατο άρθρο του Ευάνθη Χατζηβασιλείου (Καθημερινή, 3-4-2011, σ. 30) και ειδικότερα από το προοίμιο του επιμελητή αντιγράφου: «Η σπίθα εμφύλιου πολέμου άναψε, όταν στις 3 Δεκεμβρίου 1944 η Αστυνομία άνοιξε πυρ ...εναντίον των διαδηλωτών του ΕΑΜ στην πλατεία Συντάγματος...».

³¹ Για τον αριθμό των νεκρών και τραυματιών υπάρχουν διάφορες παραδοχές δημοσιογράφων – συγγραφέων. Πρόσφατα σε ένα ένθετο φυλλάδιο της εφημερίδας το «Βήμα» (6 του Δεκέμβρη 2010) διάβασα τον αριθμό 18, που τον θεωρώ πιθανότερο.

³² Πρώτη κίνηση διερευνητική προς αυτή την κατεύθυνση έγινε προς τον σοβιετικό πρεσβευτή στο Λονδίνο (Μάη του 1944). Επισημότερη πρόταση διατυπώθηκε από τον ίδιο τον Τσόρ-

λαμβανόταν ο ίδιος), δηλαδή ελέγχου και εκμετάλλευσης. Πρότεινε ο ίδιος (με τρόπο που ο ίδιος χαρακτηρίζει **κυνικό**) να έχει τον έλεγχο του ελλαδικού χώρου και ο Στάλιν να έχει τη φροντίδα βορειότερα³³ ...στη Βουλγαρία, Ρουμανία κ.λπ., αφού έτσι κι αλλιώς οι σοβιετικοί προελάυναν στα μέρη εκείνα.

.β'. Για την πραγματοποίηση των εδώ στόχων του ο Τσόρτσιλ εύλογο ήταν να αναζητήσει εδώ **ένα σύμμαχο καλό, τον Πρωθυπουργό, Πρόεδρο της Κυβέρνησης Εθνικής Ενότητας (των Ελλήνων)**, ο οποίος εύλογα αγωνιούσε, επειδή διαπίστωνε -και στα υπομνήματά του το έγγραφε- **ότι το εαμικό κίνημα ήταν δυναμικά έτοιμο να καταλάβει την εξουσία**. Και για το λόγο αυτό ο Παπανδρέου ζητούσε επανειλημμένα από τον Τσόρτσιλ στρατιωτική συμπαράσταση. Και **φρόντιζε να προβάλλει τον κομμουνιστικό κίνδυνο** ως κύριο λόγο του αιτήματός του. Η παράγραφος αυτή τεκμηριώνεται με κείμενα των δύο πρωταγωνιστών: στις 9 Απρίλη 1944 ο Τσόρτσιλ έστειλε τηλεγράφημα στον εδώ πρεσβευτή του Leeper με τα παρακάτω **λόγια αγίου** με συνέπεια: *«Έχουμε οριστικά συνάψει σχέσεις με τη νομίμως συσταθείσα ελληνική κυβέρνηση με επικεφαλής τον βασιλιά, ο οποίος είναι σύμμαχος της Βρετανίας και δεν μπορεί να παραμεριστεί για να ικανοποιηθούν οι στιγμιαίες ορέξεις φιλόδοξων ασημαντοτήτων της εμικράτσιας. Ούτε είναι δυνατόν η Ελλάδα να θεωρήσει συνταγματικούς εκφραστές της συγκεκριμένες ομάδες ανταρτών, που σε πολλές περιπτώσεις δεν διαφέρουν από τους ληστές και που εμφανίζονται ως σωτήρες της χώρας τους, ενώ διαβιούν εις βάρος των τοπικών χωρικών»*.³⁴

.γ'. Η ηγεσία του Εαμικού Κινήματος είχε κερδίσει κοινωνική υποστήριξη με την αντιστασιακή δράση της και τις κοινωνικές διακηρύξεις της και είχε λόγους να προσδοκά και να διεκδικεί ισότιμη θέση στην πολιτική ζωή μετά την απελευθέρωση της χώρας. Και φρόντισε μετά την απελευ-

τσιλ που επισκέφτηκε τον Στάλιν στη Μόσχα (9-10 του Οκτώβρη 1944). Εκεί τότε διαμορφώθηκε με πρόταση του Τσόρτσιλ η λεγόμενη **«Συμφωνία των Ποσοστών»**. Για την πιθανότητα αλήθειας αυτής της πληροφορίας, που έχει ομολογήσει μόνο ο Τσόρτσιλ, έκρινα σκόπιμο να γράψω σύντομο κείμενο με τίτλο: Και μια μεθοδολογική διευκρίνιση, που καταχωρίστηκε στο Παράρτημα (με αριθμό 3).

³³ Θυμίζω ότι αυτά τα αφηγείται ο ίδιος με τρόπο κυνικό - δικός του ο αυτοχαρακτηρισμός - στα **Απομνημονεύματά** του. Υπάρχει και άλλη μαρτυρία για το γεγονός αυτό (της συμφωνίας των Ποσοστών), όχι μαρτυρία του Τσόρτσιλ του εμπόλεμου, του διπλωμάτη, αλλά του ευγνώμονα και ευγενικού Τσόρτσιλ. Αυτός λοιπόν εξέφρασε την ευαρέσκειά του σε άλλη συνάντηση με τον Στάλιν (το 1945): «για την πραγματικά άμογη στάση της Μόσχας (σιωπή) κατά την ένοπλη σύγκρουση των βρετανικών δυνάμεων με τον ΕΛΑΣ στην Αθήνα (Δεκέμβριο του 1944 – Ιανουάριο του 1945)». Αυτά αποκάλυψε ο Γιάννης Γιανουλόπουλος στο βιβλίο του: **Μεταπολεμικός Κόσμος, Ελληνική και Ευρωπαϊκή Ιστορία 1945-63**, εκδ. «Παπαζήση», σ. 64. Και με την υποσημείωσή του αρ. 70 ο κ. Γιανουλόπουλος παραπέμπει στα βρετανικά αρχεία του Foreign Office, την πιο αξιόπιστη πηγή για την περίπτωση.

³⁴ Το απόσπασμα αυτό πήρα από το βιβλίο **Κατοχή – Αντίσταση** (έκδοση της εφημερίδας «Τα Νέα», 2010) σ. 158, με παραπομπή σε βιβλίο του Τσόρτσιλ: **The Second World War**, τ. 5, **Closing the Ring**, (London, Cassell, 1952) τόμος 5, σ. 481.

θέρωση της χώρας και την απουσία κεντρικής εξουσίας να προωθεί **μια μορφή λαϊκής αυτοδιοίκησης** στις περισσότερες περιοχές της χώρας, όπου είχε επικρατήσει ως ένοπλη Αντίσταση κατά του κατακτητή. Αυτόνομο είναι ότι η πολιτική αυτή προκαλούσε και ανησυχία και αντιρρήσεις από τις αντιστασιακές δυνάμεις και **εντάσεις και βιαιότητες** τρομοκρατικές κάποτε από την εαμική παράταξη (και τον ΕΛΑΣ ειδικότερα). Σχετικά περιστατικά βίας έχει συγκεντρώσει αρκετά ο καθηγητής Γιάννης Σακκάς,³⁵ ο οποίος ταυτόχρονα διευκρινίζει ότι σε τέτοιες αφηγήσεις μπορεί να ενυπάρχει και υπερβολή και ανακρίβεια και παραθέτει ενδεικτικά ένα περιστατικό συκοφαντικής ομαδικής φαντασίας, το οποίο αφηγείται ο **Christ. Woodhouse** στο βιβλίο του: **Το Μήλον της Έριδος** (σελ. 435 της ελληνικής έκδοσης του «Εξάντα», 1976): *«Για μια ειδικά περίπτωση που θα χρησίμευε σαν δείγμα, το φόντο δηλ. ενός ιερέα στην επαρχία Τριχωνίδας, αποφασίστηκε να γίνει έρευνα από Βρετανό αξιωματικό. Ο τελευταίος συγκρότησε μια ανακριτική Επιτροπή, στην οποία ο ένας μετά τον άλλο οι μάρτυρες περιέγραφαν με όλο και πιο φρικαλέες λεπτομέρειες τις συνθήκες του θανάτου του ιερέα. Το ΕΑΜ – ΕΛΑΣ τέλος ειδοποίησε (την ανακριτική Επιτροπή) ότι είχε να παρουσιάσει έναν καινούργιο μάρτυρα από την πλευρά του. Ο μάρτυρας αυτός (που εμφανίστηκε στην ανακριτική επιτροπή) ήταν ο ιερέας, του οποίου το θάνατο ερευνούσε η Επιτροπή».*

Το να καταλάβει όμως δυναμικά την εξουσία το ΕΑΜ νομίζω ότι μπορεί να ήταν ευχή ή επιθυμία πολλών εαμικών, αλλά ήταν πέρα από τις προθέσεις και αποφάσεις της ηγεσίας του ΕΑΜ, για διάφορους λόγους:

Αυτή διαπίστωνε ή νόμιζε ότι είχε υποστήριξη από μεγάλη μερίδα της Κοινωνίας, άρα μπορούσε να προσδοκά συμμετοχή στη διακυβέρνηση της χώρας με την ψήφο του λαού. Και είχε κάνει μια ιδιότυπη μορφή εκλογών σε δύσκολες μέρες Κατοχής για την ανάδειξη **Εθνικού Συμβουλίου**, που συνήλθε και συνεδρίασε στις Κορυτσάδες Ευρυτανίας (14-27 του Μάη 1944), με παρουσία και ενός μητροπολίτη.

Επίσης διαπίστωνε ότι κάποιες βιαιότητες που είχαν γίνει σε επίπεδο προσωπικών διαφορών ή εις βάρος άλλων αντιστασιακών οργανώσεων αποδοκιμάζονταν από τους απλούς και ειρηνικούς συνανθρώπους.

Τέλος διαπίστωνε ότι δεν μπορούσε να εκτοπίσει τον αρκετά δυναμικό και ευνοούμενο των Βρετανών Ν. Ζέρβα. Επιπλέον, νομίζω, ότι το 1943 οι Εαμικοί οσμίζονταν αυτό που επιβεβαιώθηκε το 1944, ότι στο τέλος του πολέμου στη Μεσογειακή ζώνη πιθανότερο ήταν να κυριαρχούν οι Βρετανοί παρά οι Ρώσοι.

³⁵ Γιάννη Σακκά, **Η Εαμική Αντίσταση (1941-44): Μια κριτική προσέγγιση** (εκδ. Παπαζήση), 1998, σσ. 195 κ.π. Επίσης Christ. Woodhouse, **το Μήλον της Έριδος**, «Εξάντα», 1976, σ. 435 και Γιάννη Μπαλαφούτα, **Από τον Προμαχώνα της Στιμάγκας**, Αθήνα 1981, σσ. 163-65.

Για τους λόγους αυτούς και παρόλη την κοινωνικοπολιτική προβολή και αναγνώρισή του από τον ελληνικό λαό το Εαμικό Κίνημα έδειξε - όπως είδαμε στις συμπεριφορές του- **πολλή υποχωρητικότητα** (πήγε στο Λίβανο, μπήκε στην Κυβέρνηση, δέχτηκε την υπαγωγή του στον Skobie, δεν εκμεταλλεύτηκε το κενό εξουσίας στην Αθήνα, 12-18 του Οκτώβρη 1944). (Δείτε και το σχετικό κείμενο -αριθμ.2- στο Παράρτημα του άρθρου). **Γιατί όλες αυτές οι υποχωρήσεις δεν εκτιμήθηκαν από την πλευρά του Πρωθυπουργού; Μήπως είχε άλλα στο νου του για τον εαμικό κόσμο; Αναγκάζομαι να διατυπώνω τέτοιες απορίες, αλλά δεν προχωρώ σε κρίσεις και επαίνους ή επικρίσεις, αν δεν έχω ισχυρές ενδείξεις. Και συνηθίζω να θυμίζω: μη δεχτείτε τις απόψεις μου, προσπαθήστε από τα τεκμήρια να σχηματίσετε σεις γνώμη.**

Ποιος, λοιπόν, ή ποιοι από τους τρεις παράγοντες (οι Άγγλοι του Τσόρτσιλ, η Ελληνική Κυβέρνηση και η Εαμική Ηγεσία) είχαν συνειδητά επιδιώξει να προσφέρουν το «δώρον του Υψίστου»; Ποιος αποδέχτηκε την αιματοχυσία εκείνη ως «δώρον του Υψίστου» (για την προώθηση των δικών του πολιτικών επιδιώξεων); Ποιος πλήρωσε με αίμα το «δώρον του Υψίστου»; Ποιος έδωσε το έναυσμα της πυρκαγιάς το πρωί της 3^{ης} του Δεκέμβρη; (δείτε τις υποσημ. 29 και 30).

Κάθε αναγνώστρια / αναγνώστης μπορεί να δώσει την απάντηση με βάση όσα στοιχεία δώσαμε (ή και άλλα που ενδέχεται να έχει τεκμηριωμένα). Από την πλευρά μου, κλείνω πρώτα με την παρατήρηση ότι το Δεκέμβρη του 1944 στην Αθήνα ήταν μόνο δυνάμεις του Εφεδρικού ΕΛΑΣ (όπως έχει γράψει πρόσφατα και ο Μίκης Θεοδωράκης στο άρθρο του: «Τα δικά μου Δεκεμβριανά»)³⁶ και έπειτα με την παράθεση κάποιων ακόμη τεκμηριωμένων πληροφοριών:

♦♦α Από το βιβλίο των Μενέλαου Λουντέμη και Μέλπως Αξιώτη, **Αυτός ήταν ο Δεκέμβρης**, σσ. 14, αντιγράφω: *Στις 2 του Δεκέμβρη ο Υπουργός Εφοδιασμού Θεμιστοκλής Τσάτσος είπε στον βρετανό πρεσβευτή Rex Leeper: «Το Υπουργικό Συμβούλιο αποφάσισε να δώσει στην Αστυνομία εντολή να σταματήσει τη διαδήλωση ακόμη και με τα όπλα».*³⁷ Τι, άραγε, φοβούνταν ή προσδοκούσαν από συλλαλητήριο διαμαρτυρόμενου λαού; Και γιατί έσπευσαν να ενημερώσουν τον Leeper; Μήπως είχε κριθεί κατάλληλη η περίπτωση για έναρξη της πυρκαγιάς και ενημέρωσαν ευγενικά έναν πάνοπλο φίλο; Για να συμπράξει στο σβήσιμο;

³⁶ **1944: Ο Μοιραίος Δεκέμβριος**, ειδικό τεύχος από την εφημερίδα «Το Βήμα» (Κυριακή, 5-12-2010), σ. 54.

³⁷ Και ο Leeper ενημέρωσε με αναφορά του τους προϊστάμενους του στο Foreign Office (371/4.3736 R 19861), στις 2 Δεκέμβρη 1944, προφανώς ύστερα από την ενημέρωση που του πρόσφερε ο Θ. Τσάτσος. Υπογραμμίζω ότι η αναφορά του Leeper επιβεβαιώνει από βρετανική πλευρά (τα αρχεία του Foreign Office) το γεγονός «συνεργασίας» των δύο Κυβερνήσεων την παραμονή της «επικείμενης» πράξης που είχε από καιρό προαγγείλει ο Τσόρτσιλ.

♦♦β'. Από το βιβλίο του Β. Μαθιόπουλου, **Ο Δεκέμβριος 1944**, σ. 46: Ο στρατηγός Λεωνίδα Σπαής, Υφυπουργός στρατιωτικών στην Κυβέρνηση Παπανδρέου το Δεκέμβριο του 1944 έχει γράψει: «...**αποφασίστηκε να χρησιμοποιηθούν κατά του ΕΑΜ τα Τάγματα Ασφαλείας. Η εισήγηση ήταν των Άγγλων, η απόφαση δική μου ... Χρησιμοποιήσαμε 12.000**»³⁸ (από τις 27.000) ταγματасφαλίτες.

Και σχετικά με το ποιος άναψε τη φωτιά στις 3 του Δεκέμβρη μεταφέρω την άποψη ενός ειδικού μελετητή αυτής της περιόδου της ελληνικής ιστορίας:

♦♦γ'. Ο Heinz Richter στο βιβλίο του **Η Εθνική Αντίσταση και οι συνέπειές της**³⁹ έχει γράψει στη σελίδα 51: «*Η απρόσκοπτη επιστροφή της ελληνικής εξόριστης Κυβέρνησης τον Οκτώβρη του 1944 επιβεβαίωσε για μια ακόμη φορά ότι το ΕΑΜ και το ΚΚΕ δεν επιδίωκαν σε καμιά περίπτωση ανάληψη της εξουσίας.....(ενώ) οι Βρετανοί και η Κυβέρνηση, αντίθετα, επιδίωκαν την αντιπαράθεση, η οποία και πραγματοποιήθηκε στις 3 του Δεκέμβρη 1944, όταν η ελληνική Αστυνομία άνοιξε πυρ ενάντια σε μια **αποδεδειγμένα άοπλη διαδήλωση της Αριστεράς....***». Και παραπέμπει σε μια ειδική μελέτη του Lars Baerentzen.⁴⁰

Πάντως, σε μια στιγμή συμβιβασμού οι δυο παρατάξεις που αντιπαρατάσσονταν (Κυβέρνηση Εθνικής Ενότητας και Εαμικοί) συμφώνησαν στις 27 Νοέμβρη 1944 μια λύση κάπως αποδεκτή: Ότι στις 10 του Δεκέμβρη οριστικά πλέον οι ένοπλοι της Αντίστασης θα παραδώσουν τα όπλα τους στην Κυβέρνηση Εθνικής Ενότητας, όλοι εκτός από τις μονάδες που υπηρετούσαν την Κυβέρνηση (Ταξιαρχία του ΕΛΑΣ ισοδύναμη αριθμητικά και εξοπλιστικά προς όλες τις ελληνικές δυνάμεις της απέναντι όχθης).

Οι προστριβές όμως δεν έλειψαν και κορυφώθηκαν στις 30 Νοεμβρίου, όπως προαναφέραμε, όταν ο Skobie προώθησε εντολή να παραδώσουν οι Ελασίτες τα όπλα. Τότε οι εαμικοί υπουργοί παραιτήθηκαν, και από εαμική πλευρά αποφασίστηκε να γίνει συλλαλητήριο διαμαρτυρίας στις 3 του Δεκέμβρη 1944, ημέρα Κυριακή. Ο Πρωθυπουργός έδωσε άδεια για το συλλαλητήριο, αλλά την άλλη μέρα την ανακάλεσε με το σκεπτικό ή τη δικαιολογία να αποφευχθούν επεισόδια.

Φαίνεται ότι η απαγόρευση προκάλεσε πιο μαζική συμμετοχή του εαμικού κόσμου στο συλλαλητήριο το απαγορευμένο. Και προσθέτει ο Γ.Α.Λεονταρίτης: «*Δεν πρέπει να αποκλειστεί και η άποψη ότι απαγορεύ-*

³⁸ Άρθρο του Λεωνίδα Σπαή στο περιοδικό «**Πολιτικά Θέματα**» της 4ης Οκτωβρίου 1976 (και αναφέρεται από το Φοίβο Οικονομίδη σε συνέντευξή του στην εφημερίδα «Πρώτη» το 1986). Και να θυμάται κανείς ότι ο Έλληνας Πρωθυπουργός είχε συμμετάσχει στο χαρακτηρισμό των ταγματасφαλιτών ως δυνάμεων του εχθρού (στο Λίβανο και στην Καζέρτα).

³⁹ Ελλην. μετάφραση από: Ελίζα Παναγιωτάτου – Φανή Γαϊδατζή – Άννα Μαρκουλιδάκη, εκδ. «Μεσόγειος» 2009.

⁴⁰ «**The Demonstration in Syntagma Square on Sunday the third of December, 1944**» Scandinavian Studies in Modern Greek, 2(1978), pp. 3-52.

τηκε η συγκέντρωση με τη βεβαιότητα ότι δεν θα πειθαρχήσει το ΕΑΜ και έτσι θα μπορούσε να καταγγεληθεί ότι άρχισε την εξέγερση και ότι η Κυβέρνηση υποχρεώθηκε να αμυνθεί ένοπλα...».⁴¹

Για το ποιοι όμως πραγματικά ήθελαν και από καιρό σχεδίαζαν τα Δεκεμβριανά μάς προσφέρει πολύ εύγλωττη μαρτυρία ο ίδιος ο Τσόρτσιλ: Ο Βάσος Μαθιόπουλος (**Δεκέμβρης του 1944**, σ. 120) αντιγράφει μήνυμα που έστειλε ο Τσόρτσιλ στις 7 του Νοέμβρη 1944 στον Υπουργό του επί των εξωτερικών, Sir Anthony Eden, το ακόλουθο υπόμνημα, με τα παρακάτω «ειρηνικά» και «πολιτισμένα» στοιχεία σχεδιασμένου εγκλήματος:

*«Κατά τη γνώμη μου, αφού πληρώσαμε.....(με τη «συμφωνία των ποσοστών», παραχωρήσεις στον Στάλιν.....) τόσα ... **Περιμένω οπωσδήποτε μια σύγκρουση με το ΕΑΜ** και δεν θα πρέπει να την αποφύγουμε, υπό τον όρο να διαλέξουμε καλά το έδαφός μας» (χώρο- χρόνο- σχεδιασμό)⁴² (δικές μου η υπογράμμιση και η διευκρίνιση στην παρένθεση).*

Και προσθέτει ο Μαθιόπουλος το σχόλιό του: *«για τον άγγλο Πρωθυπουργό ήταν αδιάφορο αν θα αποφάσιζαν βίαια οι κομμουνιστές να καταλάβουν την εξουσία ή αν θα δέχονταν ειρηνικό συμβιβασμό. Είχε κατάστροφεί σχέδιο σύγκρουσης...».*

Λοιπόν, στην πλατεία Συντάγματος το πρωί της 3^{ης} Δεκεμβρίου 1944 συσσωρευόταν εύφλεκτη ύλη. Απέμενε μια λεπτομέρεια: Ποιος θα ανάψει το προσάναμμα. Παρακαλώ, διαβάστε τη συνέχεια των γεγονότων, ανεξάρτητα από τις αμοιβαίες κατηγορίες και φωνασκίες που έχουν ακουστεί και γραφεί.

Παραθέτω δυο μαρτυρίες, με συμπληρωματικό περιεχόμενο, από αυτόπτες μάρτυρες των γεγονότων της 3^{ης} Δεκέμβρη 1944, χωρίς κανένα σχόλιο δικό μου, αλλά μόνο με μια παρατήρηση-απορία που θα τη σημειώσω μετά την παράθεσή τους. Την πρώτη, του Άγγλου αξιωματικού Μπίφορντ Τζόουνς την αντιγράφω από το βιβλίο του Γ. Λεονταρίτη, (**Ποιοι ήθελαν τα Δεκεμβριανά**) σ. 35, και η άλλη είναι απόσπασμα από συνέντευξη του Άγγελου Έβερτ, στην εφημερίδα «Ακρόπολις» στις 5-12-1958.

Ο Μπίφορντ Τζόουνς, αυτόπτης μάρτυρας, είπε; *«Όσοι από τους θεατές βρισκόμασταν στη γραμμή του πυρός, περιμέναμε από στιγμή σε στιγμή το ΕΑΜ να απαντήσει με όπλα. Πάνω στη σκεπή των κεντρικών γραφείων του ΚΚΕ, που βρίσκονταν στην πλατεία, υπήρχαν πολυβόλα, τα οποία μπορούσαν να γαζώσουν ολόκληρη τη γειτονιά με καταγιστικό πυρ.*

Το ΕΑΜ όμως περιορίστηκε σε βρισιές και απειλές. Δεν νομίζω πως υπήρχαν οπλισμένοι διαδηλωτές. Η οργή του πλήθους ήταν τέτοια, ώστε,

⁴¹ Γ.Α.Λεονταρίτη, **Ποιοι ήθελαν τα Δεκεμβριανά**, εκδ. «Φιλιππότης», 1980, σ. 32.

⁴² Τσόρτσιλ, **Απομνημονεύματα**, τ. 6^{ος}, σσ. 286-87.

εάν ήσαν οπλισμένοι, θα είχε ξεσπάσει εμφύλιος πόλεμος εκείνη τη στιγμή»...

Και τα πολυβόλα της στέγης σιώπησαν... Γιατί; Προφανώς δεν είχαν οδηγήσει οι πολυβολητές να δράσουν.

Το βράδυ της 3^{ης} Δεκεμβρίου ο πρωθυπουργός Γ. Παπανδρέου δήλωνε από το ραδιοφωνικό σταθμό Αθηνών: «...*Σήμερα η συνείδησή μας είναι καθαρή. Όλη η ευθύνη ενόπιον της Ιστορίας και του Έθνους, ανήκει στους ηγέτες της άκρας αριστεράς*».

Κι εξηγούσε:

«...Οι ομάδες των διαδηλωτών ήταν εξοπλισμένοι, πυροβόλησαν τα όργανα της τάξεως και αυτά αμυνόμενα αντιπυροβόλησαν και σημειώθηκαν θύματα»...

Εκτός από τον Τζούνις και ο Αμερικανός πρεσβευτής **Μακ Βη** και ο βοηθός στρατιωτικός ακόλουθος της αμερικανικής πρεσβείας, λοχαγός **Μακ Νήλ**, διατύπωσαν άποψη αντίθετη από αυτήν του Γ. Παπανδρέου. Αυτοί βεβαίωναν ότι δεν είχαν δει όπλα στα χέρια των διαδηλωτών. Υπήρχε όμως και η δήλωση του Διευθυντή της Αστυνομίας Άγγελου Έβερτ, που σε συνέντευξή του αργότερα σε αθηναϊκή εφημερίδα («Ακρόπολις», 5-12-1958) είχε παραδεχτεί: «*Βάσει των υπευθύνων διαταγών, τας οποίας είχα, διέταξα υπευθύνως την βιαίαν διάλυσιν των τών*»⁴³....

Ύστερα από αυτές τις μαρτυρίες τι γνώμη μπορεί να έχει κανείς για την αλήθεια των δηλώσεων του Πρωθυπουργού το βράδυ της 3^{ης} Δεκέμβρη 1944; Κρίνεται, λοιπόν κι εσείς την αλήθεια των λόγων του πρωθυπουργού, έχοντας υπόψη ότι μόνο οι διαδηλωτές είχαν θύματα....

Και μια τελευταία παρατήρηση - απορία:

Μετά την έναρξη των γεγονότων της 3^{ης} του Δεκέμβρη 1944 ο Γ. Παπανδρέου βρέθηκε μπροστά σε τέτοια έκταση αιματοχυσίας, που δεν ήταν, νομίζω, επιδίωξή του, και παραιτήθηκε. Η εντολή που έδωσε ο Τσόρτσιλ στους δικούς του ήταν: «έστω και δεμένον» (κρατήστε τον Πρωθυπουργό), προφανώς για να συνεχιστεί η αιματοχυσία με ευθύνη του επίσημου, «πολύτιμου» συνεργάτη. Και αντιμετώπισε ο Τσόρτσιλ την κατάσταση με το παρακάτω τηλεμήνυμα:

«Με έκπληξή μου μαθαίνω την παραίτηση Παπανδρέου... Πρέπει να τον υποχρεώσετε (τον Παπανδρέου) να κάνει το καθήκον του και να τον δια-

⁴³ Σόλωνα Νεοκ. Γρηγοριάδη, **Δεκέμβρης – Εμφύλιος 1944-49, Συνοπτική Ιστορία**, σ. 108). Αυτή την εκδοχή επιβεβαίωσε ως αφήγηση του πατέρα του, προφανώς, ο Μιλτιάδης Έβερτ σε τηλεοπτική συνέντευξη (στη σειρά εκπομπών «Εξιστορείν και Ιστορείν»), που μεταδόθηκε σε επανάληψη κατά την ημέρα της κηδείας του Μ. Έβερτ. Επίσης, Σόλωνα Νεοκ. Γρηγοριάδη, **Ιστορία της Σύγχρονης Ελλάδας, 1941-74**, έκδοση της «Κυριακάτικης Ελευθεροτυπίας» 2011, σ. 279, όπου και εκτενέστερο απόσπασμα της συνέντευξης του Άγγελου Έβερτ.

βεβαιώσετε ότι, αν το κάνει, θα υποστηριχτεί με όλες τις δυνάμεις μας. Αν παραιτηθεί, φυλακίστε τον έως ότου συνέλθει, όταν πια θα έχουν τελειώσει οι μάχες. Θα μπορούσε το ίδιο καλά να αρρωστήσει και να μην μπορεί να τον πλησιάσει κανείς..... Η μόνη του ελπίδα είναι να βγει απ' αυτή την κατάσταση τασσόμενος ανεπιφύλακτα στο πλευρό μας». ⁴⁴

Αυτός ο τρόπος έκφρασης και συμπεριφοράς του Τσόρτσιλ προς τον Παπανδρέου εύλογα μας οδηγεί σε μια κρίση για τον Τσόρτσιλ. Δεν επιθυμώ να τη διατυπώσω εγώ, παραθέτω όμως ένα χαρακτηρισμό που γράφτηκε από τον Heinz Richter, στο βιβλίο του **Η Επέμβαση των Άγγλων στην Ελλάδα: Από τη Βάρκιζα στον Εμφύλιο Πόλεμο** (Φεβρουάριος 1945- Αύγουστος 1946). Κάνοντας λόγο για τον τρόπο εφαρμογής της «Συμφωνίας των Ποσοστών» βρίσκει αφορμή για να κρίνει και τους δυο πρωταγωνιστές (Τσόρτσιλ και Στάλιν) και κάνει και μια σύγκριση με τα ακόλουθα λόγια: «Ο Τσόρτσιλ ήταν ο πρώτος που κατά τα τέλος του Β' Παγκοσμίου Πολέμου επέβαλε με τη βία σε μια από τις απελευθερωμένες χώρες της Ευρώπης ένα πολιτικό σύστημα της αρεσκείας του. ⁴⁵ Ο Στάλιν απλώς τον μιμήθηκε στη δική του σφαίρα επιρροής και, στην επιλογή μέσων καταναγκασμού, συχνά υπήρξε λιγότερο κτηνώδης από το πρότυπό του». ⁴⁶

Από το περιστατικό αυτό (της παραίτησης Παπανδρέου και του μηνύματος Τσόρτσιλ) προσωπικά άγομαι στη σκέψη ότι: ο Παπανδρέου με όλη την πολιτική του είχε την ελπίδα ότι με το πρώτο επεισόδιο οι εαμικοί θα υποχωρούσαν μπροστά σε τανκς και αεροπλάνα των Βρετανών και της πάνοπλης Ταξιαρχίας του Ρίμινι και έπειτα θα παραμερίζονταν με άλλους χειρισμούς από την πολιτική ζωή, ενώ ο Τσόρτσιλ ήθελε την ολοκλήρωση της αιματοχυσίας, για τους δικούς του σκοπούς (για τον πλήρη έλεγχο της μόλις απελευθερωμένης χώρας, την οποία έβλεπε και εκτιμούσε με βάρβαρη αποικιοκρατική νοοτροπία).

Και μπορώ λογικά να αποκλείσω την υπόθεση ότι η βάνανυση διατύπωση του μηνύματος Τσόρτσιλ πιθανόν να υπαγορεύτηκε έτσι, για να καλύψει και τις ευθύνες του συνεργάτη του! Αλλά, πώς ερμηνεύεται η «έκπληξη» του Τσόρτσιλ για την παραίτηση Παπανδρέου, αφού είχαν από καιρό καλή συνεννόηση και στενή συνεργασία; Μήπως και η παραίτηση και η «έκπληξη» είχαν ως έμμεσο στόχο να μειωθεί η προσωπική ευθύνη του Πρωθυπουργού;

◆ Ενδεικτική Βιβλιογραφία ⁴⁷

⁴⁴ Γ.Α.Λεονταρίτη, **Ποιοι ήθελαν τα Δεκεμβριανά**, εκδ. «Φιλιππότη», 1986, σ. 43.

⁴⁵ Ο υπαινιγμός αναφέρεται στη «φροντίδα» του Τσόρτσιλ για την Ελλάδα.

⁴⁶ Heinz Richter, **Η Επέμβαση των Άγγλων στην Ελλάδα**, σ. 11.

⁴⁷ Με τον όρο αυτό δηλώνεται ότι καταχωρίζουμε εδώ το πιο εκφραστικό και κατά την κρίση του γράφοντος πιο σημαντικό μέρος των σχετικών συγγραφέων. Τέτοιον ισχυρισμό αδυνατώ

1. Σπύρου Λιναρδάτου, **Η 4^η Αυγούστου** (δικτατορία της 4^{ης} Αυγούστου, 1936- 1941), εκδ. «Θεμέλιο».
2. Τάσου Βουρνά, **Ιστορία της Σύγχρονης Ελλάδας: Πόλεμος 1940-41: Κατοχή, Εθνική Αντίσταση, Απελευθέρωση, Δεκέμβρης 1944, Βάρκιζα** (Φεβρουάριος 1945).
3. Κοραντής Ι. **Πολιτική και Διπλωματική Ιστορία της Ελλάδος** (1941-45), τόμοι 2.
4. Αντρέα Κέδρου, **Η Ελληνική Αντίσταση (1940-1944)** μετάφραση του Αντώνη Μοσχοβάκη από την αρχική έκδοση στη γαλλική γλώσσα Ελληνική έκδοση από το «Θεμέλιο», 1981, τόμοι 2.
5. Σόλωνα Νεοκ. Γρηγοριάδη, **Συνοπτική Ιστορία της Εθνικής Αντίστασης**, εκδ. «Καπόπουλος» 1982.
Του ίδιου, **Ιστορία της Σύγχρονης Ελλάδας, 1941-74**, τομ. 3 έκδ. της «Κυριακάτικης Ελευθεροτυπίας», 2011.
6. Β.Π.Παπαδάκης, **Διπλωματική Ιστορία του Ελληνικού Πολέμου, 1940-1945**, Αθήνα 1956.
7. Θαν. Χατζής, **Η Νικηφόρα Επανάσταση που χάθηκε**. Εκδ. «Δωρικός», Αθήνα, 1983, 4 τόμοι.
8. Πέτρου Ρούσου, **Η Μεγάλη Πενταετία**, 1976. Τόμοι 2.
9. Μανώλη Γλέζου, **Η Εθνική Αντίσταση**, 2 τόμοι.
10. Γιάννη Ταμβακλή, **Οδοιπορικό στη Μέση Ανατολή (1941-45)**, εκδόσεις «Υπερόριος», Αθήνα 2003.
11. Γ. Ζωίδης – Δ. Κάιλας, **Στ' Άρματα, στ' Άρματα**, έκδ. «Σύγχρονη Εποχή».
12. Christ Woodhouse, **Το Μήλο της Έριδος**, Εκδ. «Εξάντας», 1976.
13. E.C.W. Myers, **Η Ελληνική Περιπλοκή** (μετάφραση Λουκάς Θεοδωρακόπουλος), «Εξάντας», 1975.
14. Β. Μαθιόπουλος, **Ο Δεκέμβριος του '44**. Εκδ. «Νέα Σύνορα- Α.Α. Λιβάνη» 1994.
15. Αντώνης Σανουδάκης, **Ιππότες του Ονείρου**, αφήγηση ενός αντιστασιακού στον εκπ/κό Αντ. Σανουδάκη, εκδ. Κνωσός, Αθήνα 1989.
16. Αλ. Ρόσιος, **Στα φτερά του Οράματος**.
17. Γιάννη Μπαλαφούτα, **1943-44: Από τον Προμαχώνα της Στιμάγκας**, Αθήνα 1981.
18. Γρηγόρης Φαράκος (επιμέλεια), **Δεκέμβρης 1944** (Πρακτικά επιστημονικής συνάντησης), «Φιλίστωρ» 1996.
19. Από τις εκδόσεις «ΔΟΜΗ» **Ιστορία των Ελλήνων**, τόμος 17^{ος}: Σύγχρονη Ελλάδα (1944-74).

να τον επωμιστώ. Απλά εξομολογούμαι ότι από όσα έχω διαβάσει και εκτιμήσει καταγράψω μερικά βοηθήματα που τα νομίζω καλύτερα ή μάλλον που προσφέρουν κατά τη γνώμη μου την πληρέστερη εικόνα για όσα έγιναν τότε και μπορεί να είναι και προσιτά για τον αναγνώστη.

20. Γιάννη Σακκά, **Η Εαμική Αντίσταση (1941-44)**: Μια κριτική προσέγγιση.
21. Απόστ. Αποστόλου, **Σκόρπια από την Αντίσταση** (σύντομα κείμενα από τα πιο συγκινητικά για κείνους που βίωσαν την Αντίσταση ή προσπαθούν να την κατανοήσουν χωρίς αξιολογήσεις από τους ιστορικούς), 1986.
22. Heinz Richter, **Η Εθνική Αντίσταση και οι συνέπειές της** (Μετάφραση Ελίζα Παναγιωτάτου, Φανή Γαϊδατζή, Άννα Μαρκουλιδάκη), εκδ. «Μεσόγειος», 2009.
23. Σπύρος Μπέκιος, **Η Πικρή Γεύση της Αλήθειας, Έρευνα των Αγώνων της Αντίστασης (1941-44)**, εκδ. «Δωρικός», 1994.
24. Μάρκου Βαφειάδη, **Απομνημονεύματα**, εκδ. «Παπαζήση» 1992 (επιμέλεια Δεσποινας Παρλιάρου – Λιανού). Περιλαμβάνει (στις σσ. 39-46): «Επιστολή του Γεωργίου Παπανδρέου» με τίτλο «Ο Δεκέμβριος», η οποία ενυπόγραφη είχε δημοσιευτεί στην εφημερίδα «Καθημερινή» της 2-3-1948 ως απάντηση σε άρθρο που είχε δημοσιευτεί στην ίδια εφημερίδα. Και προβάλλει βέβαια την ορθότητα της δικής του πολιτικής, αλλά μοιραία αποκαλύπτει ατοπήματα πολιτικού ήθους...
25. Θ. Ν. Καραγιάννη, **Ο Βασίλης Ρώτας και το έργο του για τα παιδιά και τους εφήβους (Θέατρο – Ποίηση – Πεζογραφία)**. Εκδ. «Σύγχρονη Εποχή».
- Στις σελίδες 87-92: «Θεατρικός Όμιλος ΕΠΟΝ Θεσσαλίας» (για πρώτη φορά στην Ιστορία μας το θέατρο ανηφόρισε προς το βουνό, των Ανταρτών. Και σσ. 97-105.
26. Heinz Richter, **Η Επέμβαση των Άγγλων στην Ελλάδα**, από τη Βάρκιζα ως τον Εμφύλιο 1945-49. Εκδ. «Εστία», μετ. Περ. Βαλλιάνου-Γιώργου Γιάνναρη, 1997.
27. Βασ. Νεφελούδη, **Η Εθνική Αντίσταση στη Μέση Ανατολή**.
28. Σπ. Μαρκεζίνη, **Σύγχρονη Πολιτική Ιστορία της Ελλάδος (1936-1975)**, τ. 1^{ος} σσ. 365-71: «Αντιπροσωπεία των Βουνών στο Κάιρο», και σσ. 390-395.
29. Γ. Παπανδρέου, **Η Απελευθέρωση της Ελλάδος**, πρόσφατη έκδοση από την εφημερίδα «το Βήμα».
30. Από τις εκδόσεις «Ελληνικά Γράμματα». **Ιστορία του Νέου Ελληνισμού, 1770-2000**, τόμος 8^{ος}: Η εμπόλεμη Ελλάδα (1940-49).
31. Μάκης Μαΐλης, **Από την 4^η Αυγούστου 1936 ως τις μέρες μας**, «Σύγχρονη Εποχή», 2010.
32. Β. Γεωργίου, **Ο Αληθινός Δεκέμβρης 1944**.
33. Έκδοση από τα «Ελληνικά Γράμματα», **Ιστορία του Νέου Ελληνισμού (1770-2000)**, τ. 8^{ος} σσ. 111-159, όπου κεφάλαιο με τίτλο: Η Ένοπλη Αντίσταση: Κατακτήσεις και συγκρούσεις, γραμμένο από τον Γ. Μαργαρίτη.

34. Με επιμέλεια του Πέτρου Μακρή – Στάικου, **Βρετανική Πολιτική στην Ελλάδα**, η απόρρητη Έκθεση του David J. Wallace (1943).
35. L. Baerentzen , εισήγησή του σε Συνέδριο: «Η άφιξη της Σοβιετικής Στρατιωτικής αποστολής τον Ιούλιο του 1944» ,(**Πρακτικά Συνεδρίου: Η Ελλάδα του 1936-44**, Μορφωτικό Ινστιτούτο ΑΤΕ, 1989, σσ. 563-597).
36. Γιάννης Ευτυχίδης, **Μητροπολίτης Κοζάνης Ιωακείμ, Ο Ανταρτόπαπας, ένας Ζορμπάς με ράσα**, Θεσσαλονίκη, 2004.
37. **Η Ελλάδα στη δεκαετία 1940-50** (έργο συλλογικό, εκδόσεις «Θεμέλιο» 1984, όπου άρθρα: του George Alexander: Η κρίση αποστράτευσης του Νοεμβρίου 1944 (σσ. 263-84), και του Προκόπη Παπαστράτη: Η Κυβέρνηση Παπανδρέου και το Συνέδριο του Λιβάνου (σσ. 205-223).
38. **Ιστορία των Ελλήνων**, από τις Εκδόσεις «Δομή», τόμος 17^{ος} (1944-74), κεφ. 1^ο: «Από τον Λίβανο έως τη Βάρκιζα» (σσ. 16-73). Γράφει ο Γ. Μαργαρίτης.
39. Γεωργίου Ρούσσου, **Νεώτερη Ιστορία του Ελληνικού Έθνους**, τόμος Ζ΄(1826-1974), κεφάλαιο 8^ο: Απελευθέρωση και Δεκεμβριανά – Συμφωνία της Βάρκιζας (σσ. 459-468).
40. E.C.W. Meyers, **Η Ελληνική Περιπλοκή - Οι Βρετανοί στην Κατεχόμενη Ελλάδα**, μετάφρ. Λουκάς Θεοδωρα-κόπουλος, εκδ. Εξάντας, 1975
41. Σόλωνα Νεοκλ. Γρηγοριάδη, **Ιστορίας της σύγχρονης Ελλάδας 1941-1974**, έκδοση της εφημερίδας «Ελευθεροτυπία», 2011, τ. 3^{ος}

Και ένα ενδιαφέρον άρθρο σε εφημερίδα:

B. Παναγιωτόπουλου, **Ο αιματηρός και δυσνόητος Δεκέμβρης του 1944**, εφημερίδα «τα Νέα», 4-5 Δεκεμβρίου 2010. Ομολογώ ότι δυσκολεύομαι να αποδεχτώ το «δυσνόητος», όταν αναλογίζομαι και αξιολογώ τόσο έκδηλη υποχωρητικότητα από τη μια πλευρά και τόσο αποκαλυπτική ή έκδηλη επιθετικότητα από την άλλη.

ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ:

(1) Ένα τυχαίο περιστατικό εγκληματικής βίας, που ίσως να μην έγινε τυχαία, ειδικά τη στιγμή που έγινε (παραμονές του Συνεδρίου του Λιβάνου).

Οι εκπρόσωποι του εαμικού χώρου (συνήθως αναφέρονται ως ΕΑΜ – ΕΛΑΣ - ΚΚΕ - ΠΕΕΑ), όταν έφτασαν στο Συνέδριο του Λιβάνου αντιμετώπισαν (μάλλον δέχτηκαν) δριμύτατη κριτική, κυρίως από τον Πρωθυπουργό, για δυο βαριά «αμαρτήματα»:

.α'. Ότι ασκούσαν σκληρή τρομοκρατία στις περιοχές όπου είχαν επικρατήσει και προωθούσαν μια μορφή Λαϊκής Αυτοδιοίκησης.

.β'. Και κατηγορούνταν ως υπεύθυνοι για τη δολοφονία του συνταγματάρχη **Δημ. Ψαρρού**, δημιουργού της ΕΚΚΑ στην Κεντρική Στερεά, διοικητή του 5/42 Συντάγματος Ανταρτών.

Πραγματικά, μονάδες του ΕΛΑΣ είχαν επιχειρήσει για τρίτη φορά διάλυση του 5/42 Συντάγματος, με επιτυχία αυτή τη φορά, είχαν συλλάβει το συνταγματάρχη Δ. Ψαρρό, αξιωματικό ευυπόληπτο, και τον οδηγούσαν προς το Στρατηγείο του ΕΛΑΣ. Κατά την πορεία προς το Στρατηγείο κάποιο περιστατικό διαφωνίας μεταξύ του αιχμάλωτου συνταγματάρχη και του ταγματάρχη του ΕΛΑΣ **Ευθύμιου Ζούλα** κατέληξε σε δολοφονία του Ψαρρού από κάποιον υφιστάμενο του Ζούλα, την ώρα που ο Ζούλας είπε οργισμένος: «Τι τον κρατάτε αυτόν;». Άλλες λεπτομέρειες του ατυχήματος ή εγκλήματος δεν έγιναν γνωστές. Το θλιβερό περιστατικό συνοψίστηκε ως δολοφονία του Ψαρρού από τον ταγματάρχη του ΕΛΑΣ Ζούλα...

Πριν από πολλά χρόνια γράφοντας ένα βιβλίο με τίτλο: **Τρόποι σπουδής και Διδασκαλίας της Ιστορίας**⁴⁸ αντιμετώπιζα βέβαια και συμπτώματα / περιστατικά ανεξακρίβωτα ή παραποιημένα για λόγους ποικίλους και καταπιάστηκα με το περιστατικό της δολοφονίας του Ψαρρού, με ιδιαίτερη συμπάθεια για το θύμα. Και ερευνώντας το θέμα έφτανα στο αποτέλεσμα: ανεξακρίβωτες οι περιστάσεις. Αλλά κάποια στιγμή διάβασα στο βιβλίο του Στέφανου Σαράφη για τον ΕΛΑΣ (στησ. 279) ότι στην περιοχή της ΕΚΚΑ (Ψαρρού) κυκλοφορούσε και ο βρετανός «αξιωματικός σύνδεσμος» (Liaison officer) ταγματάρχης **Τζεφ**, ο οποίος είχε πει κάποτε στο Ζούλα: **«τι τη φυλάτε αυτή την ΕΚΚΑ και δεν τη διαλύετε να ησυχάσετε»;**⁴⁹

Διάβασα και ξαναδιάβασα αυτή την πληροφορία από πρόσωπο αξιόπιστο και ταυτόχρονα ερχόταν στη μνήμη μου μια παράγραφος από το **Δούρειο Ίππο** του Πυρομάγλου, που είχε γράψει για την ατμόσφαιρα που επικρατούσε μετά την ίδρυση της ΠΕΕΑ: *«Από τις 15 Μαρτίου 1944 και ύστερα (δηλαδή μετά την ίδρυση της ΠΕΕΑ, 10 του Μάρτη) ένας άνεμος μετριότητας έπνευσε σε όλη την Ελεύθερη ορεινή Ελλάδα. Τα στρατόπεδα συγκεντρώσεως καταργήθηκαν, οι βιαιοπραγίες και οι ακρότητες έπαυσαν. Μια επαινετή προσπάθεια για μια πραγματική και απρόσωπη διοίκηση, εσημειώθη σε όλες τις περιοχές που ηλέγχοντο υπό του ΕΑΜ. Οι ταραξίες και οι βίαιοι απεσύρθησαν από την κυκλοφορία...Η εμπρηστική προπαγάνδα σταμάτησε. Προεκηρύχθησαν εκλογές ...Η προσπάθεια δημοκρατικής διοικήσεως ενεφανίζετο παντού ειλικρινής»*⁵⁰.

⁴⁸ Από τις εκδόσεις «Παπαδήμα» 1989.

⁴⁹ Στέφ. Σαράφη, **Ο ΕΛΑΣ**, σ. 279.

⁵⁰ Κομνημού Πυρομάγλου (Υπαρχηγού του ΕΔΕΣ), **Ο Δούρειος Ίππος**, Αθήνα (εκδ. «Δωδώνη» 1978),σ. 167.

Λοιπόν: εκτός από τον τυραννικό τρομοκρατικό ΕΛΑΣ μήπως κάποιος άλλοι είχαν συμφέρον από μια τέτοια πράξη εγκληματική; Μία αρχή του ενοχικού Δικαίου, ρωμαϊκής καταγωγής, μου έδειχνε το δρόμο αναζήτησης: “Is fecit qui prodest” (=αυτός το έκανε που είχε συμφέρον). Ποιος; Ποιος παραμονές του Λιβάνου είχε λόγο να πλήξει τον ΕΛΑΣ; Μήπως αυτοί που προώθησαν δικό τους Πρωθυπουργό χρειάζονταν να τον ενισχύσουν, για να έχει κάποιο σοβαρό ζήτημα να ασκήσει κριτική κατά του ΕΛΑΣ στην αίθουσα συνεδριάσεων του Λιβάνου; Μήπως η συμβουλή του Τζεφ δεν ήταν τυχαία; Αλλά εξυπηρετούσε κάποιους που ήθελαν να μειώσουν έναν αντίπαλο δυναμικό την ώρα εκείνη; Προσθέτω ότι δεν είχα κάποια τεκμήρια. Απλά είχα συνειρμούς της μνήμης και έκανα σκέψεις καχύποπτου ερευνητή⁵¹.

Ομολογώ βέβαια ότι όλα αυτά δεν αποτελούν τεκμήριο αναμφισβήτητο· και αν ήταν τέτοιο, γιατί να μη θυμηθώ και το Unus testis nullus testis (ένας μάρτυρας, κανένας μάρτυρας). Αλλά η υπόνοια παραμένει, όταν θυμάμαι τα λυσσαλέα μηνύματα του τότε βρετανού Πρωθυπουργού, όλα όσα έχουμε παραθέσει σε τούτο το άρθρο⁵², ειδικά το μήνυμά του προς τον Skobie, όταν άρχισαν τα Δεκεμβριανά, και το αμέσως επόμενο, όταν είχε παραιτηθεί ο ευνοούμενος και φίλος του Πρωθυπουργός ετούτης της χώρας, που ο Τσόρτσιλ την ήθελε υπό την απόλυτη «προστασία» του. Και ίσως με ανάλογη νοοτροπία των συνεργατών του οδήγησε με τον Τζεφ στην παραπλάνηση και του Ζούλα... Η δολοφονία μπορεί να έγινε αφετηρία εμφυλίου της ελληνικής κοινωνίας.

(2) Για τις προθέσεις του ΕΑΜ (ΕΛΑΣ)

Για τις προθέσεις του ΕΑΜ (ΕΛΑΣ) και το σκεπτικό τους έγραψε μια έκθεση ο βρετανός ταγματάρχης David J. Wallace (το 1943) ανταποκρινόμενος σε εντολή της Κυβέρνησής του να εκτιμήσει τους προσανατολισμούς των αντιστασιακών κινήσεων στην Ελλάδα τότε. Αντιγράφω, λοιπόν, από το σχετικό βιβλίο που κυκλοφόρησε σε μετάφραση ελληνική⁵³ το 2009.

Από τις σ. 67-69 του βιβλίου αυτού μεταφέρω:

«Πρέπει να πω ότι μέχρι τον Μάρτη ή τον Απρίλιο (1943) το ΕΑΜ αναμφισβήτητα καταγινόταν με τη μεθόδευση ενός βιαίου κομμουνιστικού πρα-

⁵¹ Φ. Γ. Βώρου, **Τρόποι Σπουδής και διδασκαλίας της Ιστορίας**, σσ. 326-339, όπου κεφάλαιο ειδικό με τίτλο: Η βρετανική Πολιτική στην Ελλάδα κατά την περίοδο της Κατοχής και της Αντίστασης και ο θάνατος του Δημ. Ψαρρού τον Απρίλη του 1944.

⁵² Εννοώ τα **Δεκεμβριανά**, όπου εντάσσεται και τούτο το κείμενο ως Παράρτημα.

⁵³ **Βρετανική Πολιτική και Αντιστασιακά Κινήματα στην Ελλάδα: Η απόρρητη έκθεση του ταγματάρχη David J. Wallace (1943)**. Μετάφραση – Επιμέλεια- Σημειώσεις: Πέτρος Στ. Μακρής – Στάικος. Εισαγωγικό Σημείωμα: Στάθης Ν. Καλύβας.

ξικοπήματος, με τη χρήση⁵⁴ του ΕΛΑΣ.... Στην Ελλάδα... πάσχιζε να διαλύσει κάθε ένοπλη ανταρτική ομάδα. Μόνο ο Ζέρβας ήταν πολύ ισχυρός για να τον διαλύσει το ΕΑΜ.

Η αδυναμία του να εξοντώσει τον Ζέρβα εκείνη την εποχή υπήρξε ασφαλώς ο κύριος παράγων για την πλήρη αλλαγή της πολιτικής που ακολούθησε (μετά την άνοιξη του 1943).

Ο δεύτερος παράγων ήταν η οξύτατη αντίδραση του ίδιου του ελληνικού λαού εναντίον της πολιτικής βίας του ΕΑΜ απέναντι σε όλες τις άλλες ανταρτικές οργανώσεις και στις προ-σπάθειες του να μονοπωλήσει τον εθνικό αγώνα.....

Ο τρίτος παράγων υπήρξε το γεγονός ότι οι Γερμανοί άντεζαν στη ρωσική επίθεση (στο ανατολικό μέτωπο) και οι Σύμμαχοι (οι Αγγλοαμερικανοί) συμπλήρωσαν λαμπρές επιτυχίες στην Αφρική (εναντίον του Ρόμελ) και έγινε φανερό ότι οι δυνάμεις της Μέσης Ανατολής και όχι ο Κόκκινος Στρατός πρόκειται να απελευθερώσουν την Ελλάδα και συνεπώς η μεγάλη Βρετανία και όχι η Σοβιετική Ένωση θα αποτελέσει την κυρίαρχη δύναμη τη χρονική περίοδο που θα ακολουθήσει.....

Ο τέταρτος παράγων για την αλλαγή της πολιτικής του ΕΑΜ ήταν η επίδραση της Βρετανικής Αποστολής, ειδικότερα του ταξίαρχου Myers, ο οποίος αγωνίστηκε σταθερά να επιβάλει (στο ΕΑΜ) μια πολιτική μετριοπάθειας και αποφυγής ενός εμφυλίου πολέμου....

Τυπική αλλά πολύ σημαντική έκφραση αυτής της πολιτικής υπήρξε ο λόγος που εκφωνήθηκε σε συγκέντρωση κοντά στην Καρδίτσα....» από τον Ορφέα Βλαχόπουλο (Παντελή Καραγκίτση), μέλος της Κεντρικής Επιτροπής του ΚΚΕ από το 1935. (Στο ακροατήριο και ο Myers και ο David Wallace).

Προσωπικά - μελετώντας τη συμπεριφορά των Εαμικών από την ίδρυση της ΠΕΕΑ (12-3-1944) ως τα Δεκεμβριανά του 1944, που είναι θέμα του άρθρου τούτου- σημείωσα συμπτώματα συνεχούς «υποχωρητικότητας» των Εαμικών (στο Λίβανο, στη σύμπραξη για Κυβέρνηση Εθνικής Ενότητας, στη Καζέρτα...)

(3) Και μια μεθοδολογική διευκρίνιση ύστερα από ευγενική και εύστοχη επισήμανση ευγενέστατου αναγνώστη:

Για πολλά επιμέρους περιστατικά έχουν διατυπωθεί επιμέρους απόψεις που είναι πιθανό και να εκφράζουν την αλήθεια, αλλά είναι δύσκολο να

⁵⁴ Μάλλον αξιοποίηση;

αποδέχεται κάποιος μια υποκειμενική και μη τεκμηριωμένη γνώμη και ερμηνεία και να απορρίπτει μία άλλη.

Σε τέτοιες περιπτώσεις προσωπικά νομίζω πιο φρόνιμη από τη σκοπιά της επιστημονικής αντικειμενικότητας την καταγραφή της επικρατέστερης θέσης / άποψης, αλλά και την παράθεση της θεωρούμενης ασθενέστερης, αν συνοδεύεται από κάποιο τεκμήριο έστω και λίγο αξιόπιστο. Και δεν αποκλείεται η αποδοχή μιας μαρτυρίας, αν επιβεβαιώνεται ή απλά ενισχύεται έμμεσα από γεγονότα που ακολούθησαν. Λογουχάρη:

Για τη λεγόμενη «Συμφωνία των Ποσοστών» μεταξύ Τσόρτσιλ και Στάλιν (10 Οκτ. 1944) στη Μόσχα έχουμε μόνο την αφήγηση του Τσόρτσιλ στα **Απομνημονεύματά** του, αλλά έχουμε και τη συμπεριφορά του Στάλιν: απόλυτη σιγή για την ασταμάτητη αιματοχυσία που δρομολόγησε ο Τσόρτσιλ στην Ελλάδα για την επίτευξη των στόχων του εις βάρος της εαμικής παράταξης. Ανάλογη σιγή τήρησε ο Τσόρτσιλ για όσα έγιναν στη Ρουμανία και στην Πολωνία.

Επίσης, έχουμε απόλυτη σιωπή για τη συμβουλή που έφερε ο σιωπηλός συνταγματάρχης Ποπώφ από την ΕΣΣΔ προς την εαμική Κυβέρνηση του βουνού, όταν έφτασε εκεί κατά το τέλος Ιουλίου του 1944. Αλλά: ένα μήνα αργότερα η ηγεσία του ΕΑΜ-ΕΛΑΣ έστειλε τέσσερα σεβαστά άτομα δικά της για να ορκιστούν ως υπουργοί της λεγόμενης Κυβέρνησης Εθνικής Ενότητας με Πρωθυπουργό τον Γ. Παπανδρέου, κάτι που αρνούνταν να πράξουν οι Εαμικοί νωρίτερα. Είναι παράλογο να υποθέσουμε ότι τέτοια συμβουλή ίσως να έφερε ο Ποπώφ; Τέτοια συμβουλή (Συνεργαστείτε....) είχαν ακούσει στο Κάιρο από τη σοβιετική πρεσβεία ο Πέτρος Ρούσος και ο Άγγ. Αγγελόπουλος, πρόσωπα αξιόπιστα για τον εαμικό κόσμο. Και οι δυο τέτοια μηνύματα έχουν καταγράψει ή αφηγηθεί στα **Απομνημονεύματά** τους. Και όλα αυτά είναι νομίζω λογικά συμπεράσματα, αν λάβουμε υπόψη μας τις γενικότερες συνθήκες και ισορροπίες που διαφαίνονταν στις σχέσεις των Μεγάλων Δυνάμεων τότε: Ο Τσόρτσιλ επιδίωκε πολλούς μήνες νωρίτερα να διατηρήσει την εποπτεία του στον ελλαδικό και μεσογειακό χώρο. Και έφτανε στο σημείο να διευκολύνει την αποχώρηση των Γερμανών από τον ελλαδικό/μεσογειακό χώρο. Και ο Στάλιν ενδιαφερόταν να διασφαλίσει τα νότια του (Ρουμανία) και τα δυτικά του (Πολωνία) και έφτανε να υποπτεύεται **συμφωνία Βρετανών του Τσόρτσιλ (!) και Γερμανών**, για να αντιμετωπίσουν μαζί τον Στάλιν, που είχε πρωτοστατήσει για τη συντριβή των χιτλερικών.

Με βαθιά εκτίμηση για όποιες/όποιους έχουν άλλη γνώμη, ίσως γιατί έχουν και πληρέστερη γνώση.